

UNIVERZA V LJUBLJANI
PEDAGOŠKA FAKULTETA

IRENA BILČIĆ

ZUNAJDRUŽINSKA OSKRBA IN BREZDOMSTVO MLADIH

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, 2015

UNIVERZA V LJUBLJANI
PEDAGOŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SOCIALNO PEDAGOGIKO

IRENA BILČIĆ

MENTOR: dr. BOJAN DEKLEVA

ZUNAJDRUŽINSKA OSKRBA IN BREZDOMSTVO MLADIH

DIPLOMSKO DELO

Ljubljana, 2015

POVZETEK

Osnovni namen diplomske naloge je osvetliti povezavo med zunajdružinsko oskrbo in pojavom brezdomstva. Razloge brezdomstva težko določimo, saj gre za kompleksen pojav, na katerega lahko vpliva širok spekter dejavnikov in silnic, med katerimi je lahko tudi bivanje v zunajdružinski oskrbi. V pričujočem delu na začetku podam teoretični okvir prehoda mladih v samostojnost v času postmoderne, vanj umestim mlade, ki so deležni zunajdružinske oskrbe, in mlade brezdomne. V empiričnem delu s kvalitativno raziskavo podam vpogled v izkušnje mladih, ki so zapustili zunajdružinsko oskrbo in pozneje v življenju doživeli epizode brezdomstva.

Ključne besede: mladi, mladi brezdomni, zunajdružinska oskrba, osamosvojitve

ABSTRACT

Main purpose of Diploma work is highlighting connection between being in state care and homelessness. It is hard to determine causes of homelessness because it is complex phenomena influenced by many different influences; in literature we can find that one of them can be volatile transition from out-of-home care to independent living.

In the theoretical beginning I give short description of main characteristics of growing up in postmodern, youth today, homelessness and homeless youth. With qualitative research I want to get a deeper insight in experiences of youth who left from out-of-home care and in future had experience of homelessness.

Key words: youth, youth homeless, state care, independancy

KAZALO

POVZETEK	
ABSTRACT	
UVOD	1
1 TEORETIČNI DEL	2
1.1 OPREDELITEV POJMA MLADOSTI	2
1.2 BREZDOMSTVO IN BREZDOMSTVO MLADIH	4
1.3 ZUNAJDRUŽINSKA OSKRBA	7
1.4 ZUNAJDRUŽINSKA OSKRBA – DEJAVNIK TVEGANJA PRED BREZDOMSTVOM	9
1.5 OBSTOJEČE OBLIKE NASTANITVENE PODPORE V SLOVENIJI	12
1.5.1 MED STANOVANJSKIMI SKUPINAMI IN MLADINSKIMI STANOVANJI	12
1.5.2 KRIZNI CENTRI ZA MLADE IN OTROKE	13
1.5.3 NEPROFITNA STANOVANJA IN BIVALNE ENOTE	13
1.5.4 PROGRAM NASTANITVENE PODPORE ZA BREZDOMNE PRI DRUŠTVU KRALJI ULICE.....	14
2 EMPIRIČNI DEL	15
2.1 OPREDELITEV RAZISKOVALNEGA PROBLEMA	15
2.2 CILJI RAZISKAVE	15
2.3 RAZISKOVALNA VPRAŠANJA	15
2.4 RAZISKOVALNA METODOLOGIJA	15
2.4.1 VZOREC IN POSTOPEK IZBIRE.....	15
2.4.2 RAZISKOVALNI INSTRUMENT TER POSTOPEK ZBIRANJA PODATKOV	17
2.4.3 PROCES OBDELAVE PODATKOV	18
2.5 ODGOVORI NA RAZISKOVALNA VPRAŠANJA	18
3 ZAKLJUČEK	35
4 LITERATURA	37

UVOD

V času študija sem nekaj bogatih in predvsem čustveno nabitih mesecev preživela v Vzgojnem zavodu Planina in Prevzgojnem domu Radeče. Poleg tega sem se z branjem revije Kralji ulice in sodelovanjem v istoimenski organizaciji spoznavala z ljudmi, ki imajo izkušnjo brezdomstva in zunajdružinske oskrbe. Osebne zgodbe in pripovedi teh ljudi so mi bile vedno zanimive in neverjetne.

Zgodbi mladih fantov sta začrtali razvoj diplomske naloge in mojo strokovno pot preoblikovali v poslanstvo. Gre za dva fanta, navidez popolnoma drugačna, a povezuje ju nekaj pomembnega, nič lepega. Prav nasprotno, povezuje ju grožnja brezdomstva. Fanta sta stara okrog 19 let, pripravljena, da zaživita v polnem sijaju, ampak sta kot veliko mladih zaradi različnih socialno ekonomskih stisk potisnjena na rob.

S prvim fantom sem se leto dni po študijski praksi srečala v Ljubljani, ko mi je v solzah razložil svojo takratno brezdomno situacijo. Po odpustu iz zavoda je imel varno namestitev v dijaškem domu, ampak je bil že pred koncem šolskega leta zaradi neopravičenih ur izključen iz šole, posledično tudi iz dijaškega doma. S svojo materjo ni bil v dobrih odnosih in zanj je bila ulica bolj varna kot domači dom. V Ljubljani je zelo hitro izčrpal svojo socialno mrežo in končal na cesti. Fant je imel srečo, da je ohranil dober stik z eno izmed vzgojiteljic iz zavoda, ki mu je pomagala pri pridobivanju socialne pomoči, iskanju nadaljnje namestitve ipd. Država mu je lahko zagotovila le finančno socialno pomoč in izredno finančno pomoč, čeprav bi potreboval podporo tudi na drugih področjih.

Drugi fant zaradi revščine po končanem bivanju v oskrbi nima druge možnosti, kot da se vrne k družini, ki ga zatira, ali izbere ulico. Nobena od možnosti seveda ni privlačna in zato (po mojem mnenju) zavlačuje svoje bivanje v zavodu, namesto da bi svobodno zaživel po svoje. Država in centri za socialno pomoč v tem primeru ne zmorejo več kot to, da mu dodelijo izredno denarno socialno pomoč, ki je seveda samo kaplja v morju zagotavljanja varnega prehoda mladega iz oskrbe v samostojno življenje.

Sama sem od omenjenih fantov starejša 6 let. Ko se ozrem nazaj, vidim, da ob njuni starosti nisem bila niti približno pripravljena na samostojno življenje. Po končani gimnaziji sem v letu med srednjo šolo in fakulteto nenehno iskala službe, delala za določen čas, za krajši delovni čas in ne glede na to, da sem večino časa delala, lastne najemnine nisem bila sposobna plačevati. Imam srečo, da imam močno podporo družine, ki mi pomaga pri prehodu v odraslost. Sprašujem pa se, kaj se zgodi s tistimi, ki te podpore nimajo? Ali je pravično, da se morajo ti mladi osamosvojiti po 18. letu? Ali je odgovorno od države, ki je iste otroke odvzela družinam in sprejela odgovornost za njihov razvoj, da jih po dopolnjeni polnoletnosti prepusti same sebi?

1 TEORETIČNI DEL

1.1 OPREDELITEV POJMA MLADOSTI

V domači in tuji strokovni literaturi so v današnjem času pogosti prispevki, ki opisujejo sodobno mladino v kontekstu postmoderne. Eno izmed ključnih vprašanj je: Ali mladina sploh še obstaja in katere so meje tega obdobja? Pri prebiranju različnih dokumentacij Evropske komisije, npr. statistike Evrostata (*Being Young in Europe Today*, 2015), vidimo, da v kategorijo mladih spadajo osebe, stare od 15 do 30 let. Kategorija mladih je v različnih virih različno starostno opredeljena, v nekaterih primerih je obdobje mladosti razširjeno celo do 35. leta.

Obdobje mladosti danes ni več samo prehod iz otroštva v odraslost z družbeno jasno definiranimi koraki in prehodi, ampak samostojno obdobje z lastnimi specifikami, ki se skupaj z družbo spreminjajo. »Te spremembe se dogajajo v sklopu širših družbenih sprememb, ki jih označujemo z gesli, kot so globalizacija, pluralizacija, individualizacija. Spremembe ne zaobjemajo samo ekonomskega in političnega področja, temveč se raztezajo čez vsa področja človekovega delovanja« (Kuhar in Razpotnik 2011, str. 7).

Tradicionalne oblike linearne tranzicije iz otroštva v odraslost se danes razblinjajo, redko kateri predstavnik mladih se po končanem izobraževanju zaposli, odseli od staršev in ustvari lastno družino. Statusni prehodi so danes reverzibilni in fragmentirani, kar lepo prikaže metafora t. i. jo-jo prehodov (du Bois-Reymond in Lopez Blasco, 2003; Walther, 2006, v Kuhar in Razpotnik, 2011). Razvijamo se in po drugi strani nazadujemo na različnih področjih sočasno, tranzicija na enem področju se prežema s tranzicijami na drugih področjih. »Vsak prehod sledi svojemu lastnemu ritmu ter ima svojo logiko in notranjo dinamiko (prehod na trg dela, doseganje neodvisnosti od izvorne družine, stabilno partnerstvo in starševstvo)« (Kuhar in Razpotnik 2011, str. 15).

Z roko v roki s jo-jo prehodi deluje danes tako zelo močan mit individualizacije, po katerem je vsak izmed nas »svoje sreče kovač« in absolutno odgovoren za izbiro in rezultat svoje življenjske poti. Individualizacija je po Ule (2008) predvsem sprememba družbenega nadzora, ki sedaj prelaga družbene zahteve, odgovornosti, nadzorovanje in urejevanje s skupnosti (ali države) na posameznika. Trg od mladih zahteva »izvirnost«, »kreativnost«, »inovativnost«, predvsem pa »fleksibilnost« tako na trgu dela kot v drugih sferah življenja. Ule in drugi (2000) opozarjajo, da imajo mladi, ki tega ne prenesejo, nižje možnosti zaposlovanja na kreativnih delovnih mestih, ki prinašajo višje plačilo, ter jim zaradi nekonkurenčnosti na trgu preostanejo manj plačana dela ali pa ostanejo brez dela.

Ule (2008) poudarja temnejšo plat individualizacije, to je povečanje števila in obseg tveganih odločitev ter življenjskih poti mladih. »Pri tem se tveganja najbolj zgostijo pri tistih mladih, ki nimajo

ustrezne ekonomske in socialne podpore pri svojih družinah, so nezaposleni oziroma jim grozi dolgoročna nezaposlenost« (Ule, 2008 str. 25). Pri tem kot najbolj ranljive izpostavi osipnike iz izobraževalnega sistema. Ti mladi imajo zaradi ostre konkurence na trgu dela težave s pridobivanjem služb in po navadi se zaposlujejo na nizko kvalificiranih in nizkoplačanih delih. Brez lastnih finančnih prilivov si težko privoščijo varno stanovanje in vključevanje na drugih področjih, kar jih lahko počasi porine na margino družbe.

V času individualizacije se tradicionalne vezi in skupnosti razblinjajo in razpadajo. Mi sami izbiramo skupnosti in povezave, v katere vstopamo. Po Ule (2008) smo danes samo še navidezno samostojni, saj potrebujemo bolj trdne zunanje družbene strukture in mehanizme kot v tradicionalni industrijski družbi. »Tako se pritisk k individualizaciji življenjskega poteka sprevrača v svoje nasprotje, v vse večjo odvisnost ljudi od globalnih družbenih inštitucij, ki jim ponujajo »podporo«, še bolj pa jih zavajajo v tržno pogojene in vodene vzorce življenja« (prav tam., str. 37). Individualizacija ni homogen in enoznačen proces, ona je sama ambivalentna in predstavlja izziv in tveganje za ljudi (prav tam).

Kot že omenjeno, obdobje mladosti danes traja dlje kot kadarkoli prej. Mladi zavlačujemo čas študija, pozneje se vključujemo v trg dela, do poznih 20. let živimo v kohabitaciji s starši itn. Zadnji podatki Eurostata v poročilu Being Young in Europe Today (2015) razvidno prikažejo stanje iz leta 2013 o tem, kako mladi Slovenci zapuščajo dom staršev stari v poprečju 28 let, kar je v samem evropskem vrhu, višje od evropskega poprečja (26 let). Kuhar in Razpotnik (2011) pri tem izpostavita pomembnost trga nepremičnin in trga dela, ki zaradi svoje nestalnosti za mlade predstavljata vse večje področje tveganja. Vse več je dela za določen čas, zaposlitev za krajši delovni čas, občasnih ali začasnih zaposlitev na »projektih« ipd.

Z vsakim letom je na slovenskem trgu vse več diplomiranih mladih, ki zaradi prezasičenosti trga ne dobijo službe. Zaradi finančne stiske se posledično zaposlujejo na manj zahtevnih in slabše plačanih delovnih mestih, posledica tega pa je neizkoriščanje znanja, pridobljenega med dolgoletnim študijem, in posledično izrivanje mladih, ki imajo nižjo izobrazbo (prav tam). Pri tem je skupina mladih, ki prihajajo iz zunajdružinske oskrbe, v posebej tvegani situaciji. Wade in Dixon (2006) izpostavita, da ima večina mladih, deležnih zunajdružinske oskrbe, nižjo stopnjo izobrazbe v primerjavi z mladimi iz splošne populacije in zaradi tega težje prihajajo do služb. Raziskava, opravljena med mladimi, ki so zapustili oskrbo Mladinskega doma Maribor (Zupanc, 2009), nakazuje podobna tveganja mladih v Sloveniji. Mladi se po odhodu iz mladinskega doma namreč srečujejo s finančnimi težavami, s tveganimi oblikami zaposlitve za določen čas, težkimi pogoji dela in z brezposelnostjo.

Mladi, ki odhajajo iz zunajdružinske oskrbe, v večini primerov nimajo »privilegija« odlaganja odraslosti na način, kot ga imajo njihovi vrstniki iz splošne populacije, saj v večini primerov nimajo na

voljo abonmaja »hotela mama« in s tem zagotovljenega varnega zavetja v domačem gnezdu. Mladim, ki so deležni zunajdružinske vzgoje, še bolj grozita socialna izključenost in marginalizacija.

Zato moramo biti socialni pedagogi v vrtincu reverzibilnih in fragmentiranih tranzicij pri delu z različnimi skupinami mladih usmerjeni na različna področja in polja prehoda mladine danes.

1.2 BREZDOMSTVO IN BREZDOMSTVO MLADIH

Brezdomstvo je »koncept, ki obsega množico različnih oblik« (Dekleva in Razpotnik 2007, str. 17), zato lahko v strokovni literaturi zasledimo veliko različnih definicij, ki so odvisne od kulturnih in političnih ozadij, razumevanja in pritiskov (prav tam). Za potrebe pričujoče diplomske naloge sem izbrala definicijo brezdomstva, kot jo je oblikovala FEANTSA; gre se za splošno sprejeto Evropsko tipologijo brezdomstva in stanovanjske izključenosti (Edgar in Meert, 2005 v Dekleva in Razpotnik 2007), saj definicija zajema mnogotere oblike brezdomstva, upošteva tako strukturne, institucionalne, odnosne in individualne silnice, ki lahko osebo potisnejo v brezdomstvo, ter ne ignorira kulturne pogojenosti. V kategoriji 6 opozorijo na brezdomne ljudi, ki so pred odpustom iz institucij. V to kategorijo spadajo tudi otroci in mladi, nameščeni v vzgojnih institucijah in različnih domovih. Čas bivanja v instituciji lahko označimo kot **obdobje nevidnega brezdomstva**, predvsem v primerih, ko je namestitev po instituciji neznana. Dekleva (2014) opozori na dejstvo, da državne institucije skrivajo brezdomstvo in dejstvo, da oseba nima kje drugje (dostojno) živeti.

Tabela 1.: Evropska tipologija brezdomstva in stanovanjske izključenosti (ETHOS 2006 v Dekleva in Razpotnik 2007), kot jo je oblikovala FEANTSA (Edgar in Meert, 2005 v Dekleva in Razpotnik 2007)

KONCEPTUALNA KATEGORIJA	OPERACIONALNA KATEGORIJA	PODKATEGORIJA	GENERIČNA DEFINICIJA
Brez strehe (Roofless)	1. Ljudje, ki živijo na prostem, na javnem prostoru (brez zavetja)	1.1	Spijo pod milim nebom, nimajo 24-urnega dostopa do nastanitve/nimajo bivališča
		1.2	Dostopni s terenskim delom
	2. Ljudje, ki živijo v nočnih zavetiščih in so prisiljeni nekaj ur na dan preživeti na javnih prostorih	2.1	Nizkopražna zavetišča, ki vključujejo le nočitve (*spanje v Ljubljani v zabojnikih)
		2.2	Poceni penzioni
		2.3	Kratkotrajne hotelske namestitve
	3 Ljudje, ki živijo v zavetiščih za brezdomce/kratkoročnih namestitvah	3.1	Zavetišče (hostel) za brezdomce z začasno nastanivijo
		3.2	Začasno bivanje (brez določenega roka)
		3.3	Začasno bivanje (s prehodnim rokom)
		3.4	Začasno bivanje (z daljšim rokom)

Brez stanovanja (Houseless)	4 Ženske, ki živijo v zavetiščih/zatočiščih/varnih hišah za ženske	4.1 4.2	Nastanitev v zavetiščih za ženske, varne hiše Podprte (razpršene) namestitve
	5 Ljudje, ki bivajo v zavetiščih/azilih za priseljence	5.1 5.2 5.3	Začasne nastanitve/sprejemni centri (azili) Nastanitve za repatriirance Bivališča za priseljske delavce (*samski domovi)
	6 Ljudje, ki so pred odpustom iz institucij	6.1 6.2	Kazenske institucije (pripori, zapori) Medicinske institucije
	7 Ljudje s specializirano podporo v zvezi z namestitvijo (zaradi brezdomstva)	7.1 7.2 7.3 7.4	Skupine podprte (varovane) namestitve Individualne podprte (varovane) namestitve Namestitve v foajjih Nastanitve za najstniške starše
Negotovo (Insecure)	8 Ljudje, ki bivajo v negotovih bivališčih (brez pravice najema)	8.1 8.2	Začasno bivanje s sorodniki/prijatelji (ne po svoji izbiri) Bivanje brez veljavne (pod)najemne pogodbe
	9 Ljudje, ki živijo v grožnji pred izselitvijo/deložacijo	9.1 9.2	Pravne prisilne izselitve najemnikov Pravne prisilne izselitve zaradi spremembe lastnine (*zaradi denacionalizacije)
	10 Ljudje, ki živijo pod grožnjo nasilja	10.1	Življenje pod grožnjo nasilja s strani partnerja, staršev ali drugih
Neprimerno (Inadequat)	11 Začasne strukture	11.1	Mobilno domovanje (v avtu, prikolici, kolibi, vagonu)
		11.2	Ilegalna zasedba zemljišča (*npr. Romi)
		11.3	Ilegalna zasedba stavbe (skvotiranje, *bivanje v 'bazi', bivaku)
	12 Ljudje, ki živijo v neprimernih bivališčih	12.1	Neprimerno za bivanje (glede na nacionalno zakonodajo ali standarde)
13 Ljudje, ki živijo v ekstremni prenaseljenosti	13.1	Glede na nacionalno normo prenaseljenosti	

Brezdomni niso homogena skupina ljudi in med njimi so tudi mladi. V dnevni centrih za brezdomne ter v javnih kuhinjah do zdej osebno nisem srečevala veliko mladih. Ko sem iskala vzorec za diplomsko raziskavo, sem naletela na zid, saj sem vidne mlade brezdomne težko dosegla. Seveda to ne pomeni, da jih v Ljubljani in Sloveniji ni. Leskovšek (1999) pravi, da so mladi brezdomni v Sloveniji skriti, uporabljajo pa redke osebne socialne mreže ali so institucionalizirani. »Tako bivanje lahko kot brezdomstvo označimo zato, ker mladi nimajo stalnega bivališča, kamor bi se zatekli, temveč živijo v bolj ali manj začasnih stanovanjskih rešitvah« (prav tam, str. 96). Pri tem ne moremo mimo mladih, ki

v obdobju pozne mladosti (od 26 do 30 let) še vedno živijo v kohabitaciji z starši. Potemtakem so starši zaenkrat glavni zaščitniki mladih pred odkritim brezdorstvom.

Tako kot večina brezdomcev imajo tudi mladi brezdomni vsakodnevno težave z iskanjem bivališča, kar jim posledično onemogoča zaposlitev. Brez stalne in varne namestitve je mladim težje vstopiti na trg dela. Problemi, o katerih poročajo brezdomni, so npr. vzdrževanje higiene, zagotavljanje hrane, vsakodnevno iskanje prenočišča; brezdomni morajo torej vložiti veliko več energije in časa, da bi zadovoljili osnovne eksistencialne potrebe, kot pa osebe, ki imajo dom.

Gaetz (2013 v Gaetz, O'Grady, Buccieri, Karabanow, Marsolais 2013) je eden izmed redkih, ki poda definicijo mladih brezdomnih in s tem naredi razliko med odraslimi in mladimi brezdomnimi. Po njegovi definiciji so mladi brezdomni stari od 13 do 24 let, živijo neodvisno od staršev ali/in skrbnikov, karakterizira pa jih pomanjkanje socialne podpore, za katero v splošnem menimo, da je nujno potrebna za uspešen prehod mladih iz otroštva v odraslost. Mladi brezdomni se tako nahajajo v tveganih okoliščinah, brez stalnih prihodkov, varne namestitve, brez podpornih socialnih mrež ali skrbstva, kar bi jim omogočalo varen prehod v odraslost.

Točnega števila brezdomnih mladih, tako kot število brezdomnih nasploh, zelo težko določimo, saj je velik brezdomnih skritih, kar velja predvsem za mlade brezdomne. Vseeno veliko raziskovalcev poroča o porastu števila mladih brezdomnih. Tako v poročilu organizacije Bernardos (On my own, 2014) navajajo, da je v Veliki Britaniji število mladih brezdomnih v zadnjih 20 letih v porastu, med njimi je vse več mladih žensk. Podatki za Irsko so podobni. Mayock, Murphy in Parker (2014) opozorijo na dejstvo, da je na Irskem od 1990. leta naprej več mladih na cesti, različne raziskave pa izpostavijo podatek, da je med brezdomnimi mladimi, starimi od 18 do 30 let, od 23,2 % do 36 %.

Vzroke brezdomstva – tako kot brezdomstva mladih – gotovo ni mogoče natančno določiti, saj na potek življenja interaktivno vpliva spekter različnih dejavnikov, ki mogoče sami po sebi ne bi povzročili brezdomstva, čeprav lahko več dejavnikov skupaj omeji prostor življenjskih možnosti tako radikalno, da posamezniku pravzaprav ostane samo ena alternativa: odhod na cesto (Dekleva in Razpotnik 2007). Iz pregleda raziskav, ki so zajele mlade brezdomne (Mayock, Murphy in Parker 2014; Radić Bursać in Jeđid Borić, 2013; Randall in Brown 1999; Razpotnik 2007; Razpotnik in Dekleva 2009; Wade in Dixon 2006), povzemam najbolj pogosto omenjene dejavnike tveganja mladih pred brezdomstvom, ki sem jih razporedila v 6 kategorij:

- Družina: resni in dolgotrajni prepiri, nasilje in spolno zlorabljanje s strani staršev ali drugih bližnjih oseb, zasvojenost staršev, zanemarjanje, starši so jih »vrgli na cesto«, slabi stiki z družino.

- Stanovanje: medgeneracijsko brezdomstvo, vse dražja stanovanja in sobe, težave s pridobivanjem in vzdrževanjem stanovanja.
- Izobraževanje in zaposlovanje: težave z vključevanjem v izobraževalne procese, neuspešnost na šolskem področju, izključitev iz šole, nizka stopnja izobrazbe, soočanje s predsodki do mladih brezdomnih, delo na črno in ilegalna (nelegitimna) dela, nič ali malo delovne dobe, nekonkurenčnost na trgu dela, nezadovoljujoči delovni pogoji, pomanjkanje praktičnih znanj in veščin, prejemanje plače z zamudo.
- Zunajdružinska oskrba: namestitev v eni izmed oblik zunajdružinske oskrbe, pogosta zamenjava namestitve, slabo navezovanje stikov s skrbniki ali vzgojitelji, nezadovoljstvo s kakovostjo oskrbe, pogosti konflikti, zapustitev oskrbe v mlajših letih in v času krize.
- Duševno zdravje in odvisnosti: težave v duševnem zdravju, občasna in redna uporaba nedovoljenih in dovoljenih drog in/ali alkohola.
- Manjšine: begunci, priseljenci, etnične manjšine, izbrisani.

Mayock, Murphy in Parker (2014) pojasnjujejo, da so življenjske poti mladih brezdomnih v večini primerov turbulentne, reverzibilne in fragmentirane. S povečanjem števila dejavnikov tveganja se zvišuje ranljivost mladih pred brezdomstvom.

1.3 ZUNAJDRUŽINSKA OSKRBA

Zunajdružinska oskrba je oskrba otrok, ki so zaradi neprimernih okoliščin v družini ali zaradi kaznivih dejanj morali biti izločeni iz primarne družine. »V RS je pristojnost za odločanje o posebnih in prisilnih ukrepih za zagotovitev varstva, vzgoje in prevzgoje porazdeljena med organe socialnega skrbstva in sodišča. Materialnopravni temelj za odločanje obeh vrst organov (oblasti) je določen v okviru dveh pravnih vej – Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, Zakon o izvrševanju kazenskih sankcij ter Kazenski zakonik Republike Slovenije (kazensko in družinsko pravo)« (Zalokar, 2013. str 89).

102. člen Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR) navaja, da morajo starši svojim otrokom omogočiti pogoje za zdravo rast, skladen osebni razvoj in usposobitev za samostojno življenje in delo. Starši so dolžni podpirati in preživljati svoje otroke do polnoletnosti v primeru, če se otrok še vedno šola. Tudi če je vpisan na izredni študij, so starši obvezni preživljati svojega otroka do dopolnjenega šestindvajsetega leta.

Po 116. členu ZZZDR se roditeljska pravica s sodno odločbo odvzame »roditelju, ki zlorablja roditeljsko pravico ali je otroka zapustil ali je s svojim ravnanjem očitno pokazal, da ne bo skrbel za

otroka, ali drugače hudo zanemarja svoje dolžnosti.« Otroke se namešča v različne oblike zunajdružinske oskrbe, če je to v najvišjo korist otroka.

Leskošek (1999) opozori na skupino otrok, ki končajo v različnih oblikah zunajdružinske oskrbe zaradi neprimerne stanovanja družine, izgube bivališča ali konfliktov v družini. Uradni podatki o tem gotovo ne obstajajo, saj uradno to ne more biti tehten razlog za odvzem otroka. Potemtakem bi center za socialno delo moral ukrepati na področju urejanja stanovanjske problematike družine in tako spreminjati situacijo in ne posameznika, kar se zgodi z oddajo otroka v zavod ali stanovanjsko skupino. Žal je sistem v Sloveniji tak, da omenjeni centri nimajo na voljo dodatnih stanovanj ali vpliva na dodeljevanje socialnih stanovanj. Tako so njihove intervence lahko usmerjene le v razreševanje konfliktov v družini, lahko razselijo člane družine in poiščejo posameznikom bivališče znotraj že utečenega sistema (prav tam).

V Sloveniji imamo trenutno različne oblike zunajdružinske oskrbe, to so: mladinski domovi, zavodi za vzgojo in izobraževanje, prevzgojni dom in rejniške družine.

Ko center za socialno delo roditelju odvzame roditeljsko pravico, postane država *in loco parentis*, odgovorna za otroka, mladostnika. Tako kot starš mora država zagotoviti zdrav razvoj in otroka usposobiti za samostojno življenje in delo. Ampak v zakonu pridemo do prepada, ko ugotovimo, da država podpira »svoje otroke« samo do polnoletnosti, izjemoma pa v primeru nadaljevanja šolanja ali študija. Mladi, ki so bili odvzeti svojim matičnim družinam, so se tako prisiljeni osamosvojiti do dopolnjenega osemnajstega leta, saj se takrat ukine tako finančna kot psihosocialna podpora. V ZZZDR je jasno določeno, da imajo biološki starši z roditeljsko pravico obveznost skrbeti in finančno podpirati svoje otroke do 26. leta, za razliko od države *in loco parentis*, ki temu ni zavezana. Pri tem se postavi vprašanje, na podlagi česa lahko sklepamo, da se mladi, ki so deležni katerekoli oblike državne skrbi, lahko osamosvojijo do polnoletnosti, če to za njihove vrstnike, ki živijo doma, ne velja. Zupanc (2009) opozori, da nam je iz prakse dobro znano, da večina mladih državno oskrbo zapusti takoj po polnoletnosti, brez zagotovljene varne namestitve.

Prehod v samostojno življenje je za mlade, ki nimajo podpore staršev, lahko velika in stresna sprememba. Hrvaška raziskava „Končno svobodni?“ (Radić Bursać in Jeđid Borić, 2013), opravljena z otroki in mladimi, nameščenimi v mladinskih domovih (v hrvaškem jeziku „dječji dom“) v Republiki Hrvaški, na temo odhoda iz zunajdružinske oskrbe je ena izmed redkih raziskav, ki osvetli obdobje osamosvajanja omenjenih mladih v naši regiji. Raziskava osvetli dve fazi življenja mladih: življenje v domu in življenje po odhodu iz njega oziroma samostojno življenje. Med skupino mladih, ki je že odšla iz doma in se »osamosvojila«, ter mladimi, ki so pred odpustom, je opažena razlika v doživetju in doživljanju odhoda iz doma. Mladi, ki so v fazi priprav na odhod, govorijo o

samostojnem življenju pozitivno vznemirjeni in polni pričakovanj, medtem ko tisti, ki že živijo samostojno, odhod iz doma opisujejo skozi občutja žalosti in negotovosti. Avtorice pravijo, da je »skozi intervjuje (skupine, ki je pred odhodom) mogoče opaziti njihovo željo po samostojnem življenju, željo po biti sam, ki se predvsem navezuje na potrebo po več zasebnosti (poleg manjšega intimnejšega prostora brez sostanovalcev), kar je najizraziteje pri tistih, ki so v ustanovi preživeli daljše obdobje« (prav tam, str. 258). Mladi niso gotovi, ali so pripravljeni na odhod iz ustanove. Tisti, ki že nekaj časa živijo samostojno, so se v prvem obdobju srečevali s težavami, kot so nezmožnost najti zaposlitev in nezadovoljujoči delovni pogoji, pomanjkanje praktičnih znanj in veščin, finančne težave, prejemanje plače z zamudo in manko podpore s strani družine ter širše socialne mreže, kar je njihovo življenjsko situacijo v tem obdobju obarvalo z občutki negotovosti in razočaranja (prav tam). Člani organizacije Bernardos (On my own, 2014) poročajo o podobnih doživetjih mladih, ki zapuščajo oskrbo v Veliki Britaniji. Mladi se namreč pred odhodom veselijo samostojnega življenja, a se kmalu srečajo s težavami, kot so odgovorno ravnanje z denarjem, branje in plačevanje položnic, odnosi z najemodajalci itn. Mladi se v fazi prehoda pogosto srečujejo tudi z občutkom izolacije in osamljenosti. Opozarjajo na to, da ko odideš iz oskrbe, ni povratka nazaj. V primeru katerekoli krize (izguba službe, ločitev, nenačrtovana nosečnost) mlada oseba ostane sama, brez opore družine, ki jo ima večina splošne populacije. Za tem se skriva močno tveganje za osebo in upravičeni strah pred brezdomstvom.

Žal rojstni datum ni merilo za to, kdaj je oseba pripravljena na samostojno življenje.

1.4 ZUNAJDRUŽINSKA OSKRBA – DEJAVNIK TVEGANJA PRED BREZDOMSTVOM

Mladi, ki zapuščajo katerokoli obliko zunajdružinske oskrbe, so v zelo ranljivem socialnem in ekonomskem položaju. Rezultat tega je in njihova stanovanjska ranljivost, kar jih lahko zelo hitro pripelje do izkušnje začasnega ali dolgotrajnega brezdomstva. V literaturi o brezdomstvu mladih se odhod iz oskrbe pogosto navaja kot eden izmed močnejših dejavnikov tveganja pred brezdomstvom. Če pogledamo statistične podatke v Sloveniji in tujini, takoj opazimo, da raziskave govorijo o povezavah med brezdomstvom in zunajdružinsko oskrbo.

Raziskava Razpotnikove in Dekleve (2009), ki je bila opravljena med 122 brezdomci iz šestih slovenskih mest na temo zdravja in dostopnosti zdravstvenih storitev, je pokazala, da je 27 % anketiranih brezdomcev in brezdomk v življenju že imelo izkušnjo prebivanja v: mladinskem domu, vzgojnem zavodu, prevzgojnem domu ali materinskem domu. V teh 27 % niso vključene izkušnje rejništva in domnevam, da bi bil v primeru vključitve rejništva odstotek še višji.

V tujih raziskavah razvitih držav naletimo na podobne podatke. Večina raziskav poroča o deležu med 1/3 in 1/4 brezdomnih, ki so v otroštvu in/ali mladosti bili v zunajdružinski vzgoji. Randall in Brown (1999) podata podatek, da je v Veliki Britaniji od 1/5 do 1/2 mladih brezdomnih nekoč bilo v zunajdružinski oskrbi, za razliko od 1 % splošne populacije, ki so bili v oskrbi, in na podlagi tega opozarja, da se mladi, deležni zunajdružinske vzgoje, lahko upravičeno bojijo brezdomstva. Irska raziskava, opravljena med mladimi brezdomni (Mayock, Murphy in Parker 2014) leta 2014 poda zaskrbljujoče število kar 65 % mladih brezdomnih, ki so imeli izkušnjo zunajdružinske oskrbe. Na področju Kanade ocenjujejo (Gaetz i dr. 2014), da je od 40 % do 50 % brezdomnih imelo izkušnjo zunajdružinske oskrbe.

V Sloveniji ne obstaja strategija, sistem, ki bi spremljal poti mladih, ki zapuščajo zavode in druge oblike zunajdružinske oskrbe. Po odpustu iz zunajdružinske oskrbe je za spremljanje osebe zadolžen center za socialno delo, ki mladih ne spremlja sistematično ali jih sploh ne spremlja, če oseba sama ne stopi v stik s centrom zaradi lastne potrebe ali če te osebe ne obravnava policija zaradi kaznivih dejanj. Intervjuvanec Aleš opozarja: *»Če pa otrok (ima) denar, se izgubi iz sistema radarja, pade iz sistema.»*

Življenjske poti mladih iz zunajdružinske oskrbe v samostojnost lahko razdelimo v dve večji podskupini: uspešno in neuspešno. Zaradi omejenosti diplomske naloge se bom v tem poglavju osredotočila predvsem na tiste mlade, ki se na poti osamosvajanja soočajo z večjimi težavami in so v tem obdobju doživeli epizode brezdomstva.

V poročilu študije, opravljene med mladimi, ki so pred kratkim zapustili državno oskrbo v Avstraliji, so avtorji Johnson i dr. (2010) ločili dve poti mladih, ki zapuščajo državno oskrbo: gladko pot in negotovo, tvegano pot. Pri mladih, ki so bili v kategoriji z negotovo, tvegano potjo, je bilo bolj pogosto zabeleženo:

- večje število namestitvev v oskrbo;
- preživeli so psihično in/ali spolno zlorabo pred ali v času državne oskrbe;
- redkokdaj so imeli poodpustni plan;
- zapustili so oskrbo v kriznih situacijah v mlajših letih;
- po odpustu so bili nameščeni v neprimerni namestitvi, kot je na primer hiša za begunce ali penzion.

Namesitve po državni oskrbi so bile zaznamovane s:

- slabimi izkušnjami podprtih/prehodnih nastanitvev, v katerih so bili prisiljeni deliti;

- pomanjkljivo strokovno podporo;
- pomanjkanjem občutka zasebnosti, varnosti in nadzora nad svojo nastanitvijo;
- uporabo drog, težavami z mentalnim zdravljem, kar je slabo vplivalo na stabilnost njihove namestitve.
- Odsotnost socialnih vezi in virov, iz katerih bi lahko črpali informacije, ki so nujno potrebne mlademu človeku, ki išče namestitev in jo želi obdržati. Njihovo socialno mrežo so sestavljali brezdomni in ostali marginalizirani mladi. Veliko mladih je omenilo težave z vzdrževanjem odnosov. Poleg tega je večina izražala nezaupanje v socialno službo in državo.
- Izguba nastanitve zaradi nadlegovanja, nasilja in/ali prekinitve razmerja.
- Težave z novimi dodeljenimi vlogami avtonomije in neodvisnosti.

Wade in Dixon (2006) zagovarjata holističen pristop k obravnavi mladih, ki odhajajo iz oskrbe, saj se to, kar se dogaja na enem področju življenja mladostnika, odraža in vpliva na vsa ostala področja razvoja. Kot dva največja dejavnika tveganja izpostavita izobraževanje in zaposlovanje ter namestitve po odhodu iz oskrbe.

Raziskava Wadea in Dixona (2006) je pokazala, da je večina mladih imela nižjo stopnjo izobrazbe od mladih iz splošne populacije in zato so težje prihajali do služb. V obdobju od 12 do 15 mesecev po odhodu iz oskrbe je bilo 44 % brezposelnih, 23 % vključenih v izobraževalne programe, 6 % vključenih v izobraževanje na delu, 13 % jih je dobilo službo, 8 % pa je skrbelo za lastne otroke. Za te mlade je bilo po odhodu iz službe značilno fluidno prehajanje med različnimi izobraževanji, treningi in službami. Mladi so pogosto »izpadali« iz šolskih programov in delovnih razmerij iz različnih razlogov, kot so finančne težave, vključitev v izobraževanja, ki niso primerna njihovim zmožnostim ali zanimanjem, osebne ali emocionalne težave, pomanjkanje podpore in spodbude s strani tretje osebe. Enako izpostavita Randall in Brown (1999), ki ugotavljata, da je odhod iz oskrbe trenutno v Veliki Britaniji eden izmed močnejših dejavnikov tveganja mladih pred brezdomstvom. Izpostavljata, da položaj teh mladih še bolj ogroža nižja stopnja izobrazbe. Ti mladi se v redkih primerih vključujejo v izobraževalne programe, zabeležena je višja stopnja brezposelnosti in nestalnost poklicnih vzorcev.

Razpotnik (1999) izpostavlja stanovanjsko problematiko kot ključni dejavnik tveganja brezdomstva med mladimi. Opozarja na dejstvo, da v »zadnjih desetletjih v različnih evropskih državah beležijo dramatično zmanjševanje dostopnosti namestitve, ki bi si jih mladi lahko privoščili tako na javnem kot na zasebnem polju ponudb« (prav tam, str. 125). Glede na slabo finančno izhodišče, težave z zaposlovanjem ipd. si mladi, ki zapuščajo oskrbo, ne morejo sami na svobodnem trgu zagotoviti kakovostnega stanovanja, kjer bi se počutili varno in domače. Zaradi finančne stiske so zato pogosto

porinjeni nazaj k družini, iz katere so zaradi konfliktnih odnosov odšli oziroma bili odvzeti družini. V poročilu organizacije Bernardos (On my own, 2014) večina mladih poroča o tem, da se odnosi v tem času, ko so bili v oskrbi, niso bistveno izboljšali.

Varna namestitev je nujno potrebna za uspešen prehod v odraslost in razvoj na vseh ostalih področjih, kot so izobraževanje, kariera, vzdrževanje socialnih stikov itn. Študija Steina iz 2010 (v On my own, 2014) je pokazala, da se ena tretjina mladih v 24 mesecih po oskrbi znajde v vsaj eni obliki brezdomstva, vidnega ali nevidnega, kar vključuje tudi spanje pri prijateljih in/ali sorodnikih, spanje v skvotih, bazah, hostlih, zavetiščih ali spanje na prostem. Razpotnik (1999) tako kot Stein (2006) poudarja pomen hitrega ukrepanja v primerih brezdomstva mladih, saj se mladi zelo hitro prilagodijo tovrstnem načinu življenja oz. zgodi se akulturacija v subkulturo brezdomcev.

Stein (2006) opozarja na še posebej ranljive podskupine mladih, ki pripadajo določeni etnični manjšini ter so kot taki bolj izpostavljeni rasističnim napadom in diskriminaciji. V Sloveniji lahko tu izpostavimo Rome.

1.5 OBSTOJEČE OBLIKE NASTANITVENE PODPORE V SLOVENIJI

V tem poglavju na kratko navajam in opisujem različne oblike nastanitvene podpore, ki so lahko v pomoč tudi mladim, ki odhajajo iz zunajdružinske oskrbe. Najbolj prilagojena so mladinska stanovanja, ki strokovno v Sloveniji še niso uveljavljena, ob tem pa tudi ne obstaja zakonska podlaga, ki bi določala način financiranja, oblike in obseg izvajanja ipd., kar posledično onemogoča oz. otežuje razvoj tega področja.

1.5.1 MED STANOVANJSKIMI SKUPINAMI IN MLADINSKIMI STANOVANJI

Mladinska stanovanja predstavljajo prehodno namestitev med javnim zavodom in lastnim stanovanjem in kot taka so zelo pomemben korak na poti osamosvajanja mladostnikov in mladostnic, ki po 18. letu še vedno potrebujejo tako finančno pomoč kot tudi redno psihosocialno svetovanje in podporo strokovne osebe (vzgojitelj, mentor, socialni delavec, boter; v nadaljevanju: vzgojitelj). Osnovna naloga vzgojitelja je spremljanje, spodbujanje in pomoč mladim osebam na poti v samostojnost. Stanovanja so namenjena mladim, ki po oskrbi nimajo možnosti vrnitve v družino, a lahko poskrbijo za svoje osnovne potrebe in imajo lasten vir dohodka. Tovrstna oblika dela v Sloveniji še ni legalno podprta z zakoni oz. je sistemsko neurejena. Nekaj vzgojnih zavodom v Sloveniji se je s to problematiko že ukvarjalo (npr. Mladinski dom Maribor, Mladinski dom Jarše). Šlo je predvsem za bolj ali manj kratkoročne prilagoditve že obstoječih oblik stanovanjskih skupin.

Mladinska stanovanja lahko predstavljajo eno izmed uspešnih oblik namestitve za mlade, ki zapuščajo zunajdružinsko oskrbo. Veliko oviro pri njihovem uvajanju predstavlja sistemska neurejenost področja. Uradno mladinska stanovanja v Sloveniji še vedno niso priznana, čeprav se v stroki o njih govori. Zakonska ureditev bi posledično pomenila regulacijo dela, obveznosti in pravic zavoda, vzgojitelja in mladih, kar bi omogočilo proces dela. Posledično bi bila tovrstna oblika dela finančno podprta, kar pomeni tudi več delovnih mest in razbremenitev vzgojiteljev, ki delajo v stanovanjskih skupinah (po Mržek 2009, str. 76).

1.5.2 KRIZNI CENTRI ZA MLADE IN OTROKE

Krizni centri za mlade in otroke v Sloveniji delujejo od leta 1995. Trenutno imamo v Sloveniji devet kriznih centrov za mlade in en krizni center za otroke (stare od 1 do 6 let). Namenjeni so otrokom in mladostnikom do 18. leta starosti, ki se znajdejo v akutni stiski, zaradi katere je nujna izločitev iz okolja, v katerem bivajo. Bivanje v centrih je prostovoljno in traja lahko do tri tedne, v izjemnih primerih pa je možno tudi podaljšanje. »V kriznih centrih nudijo prvo socialno pomoč in osebno pomoč otrokom in mladostnikom v stiski, ki se zatečejo v krizni center, poskrbijo za sprejem in oskrbo do razrešitve njihovih težav, nudijo zatočišče otrokom in mladostnikom, za katere je potrebna hitra in začasna odstranitev iz družine, poskrbijo za pripravo ukrepov za vrnitev mladoletnika v njegovo družino in ves čas sodelujejo s pristojnimi centri za socialno delo, državnimi organi ter organizacijami, ki so pristojne za obravnavanje mladoletnikov« (povzeto po Krizni centri za mlade in otroke).

V kontekstu mladih, ki zapuščajo zunajdružinske oblike skrbi, so krizni centri na voljo mladim do 18. leta starosti in zato ne moremo trditi, da so primerna za mladostnike, ki rabijo stalno in varno namestitev.

1.5.3 NEPROFITNA STANOVANJA IN BIVALNE ENOTE

Neprofitno stanovanje je najemno stanovanje, ki se na podlagi javnega razpisa odda v najem upravičencem/-kam. To področje urejata Stanovanjski zakon ter Pravilnik o dodeljevanju neprofitnih stanovanj v najem, ki določa pogoje, merila in kriterije za dodeljevanje neprofitnih stanovanj. Tovrstna stanovanja so cenejša kot ista stanovanja na prostem trgu. V 6. členu pravilnika, kje so določene prednostne kategorije prosilcev, niso določeni mladi, ki zapuščajo zunajdružinsko oskrbo. Razpis za neprofitno stanovanje se ponavlja praviloma na vsaki dve leti. Žal pri večini mladostnikov, deležnih zunajdružinske vzgoje, življenje ni tako predvidljivo, da lahko že dve leti vnaprej načrtujejo svojo namestitev.

Bivalna enota je stanovanjska enota, namenjena začasnemu reševanju stanovanjskih potreb socialno ogroženih oseb in je po površini in funkcionalnosti manjša kot primerno stanovanje. V najhujši stiski

lahko oseba zaprosi za bivalno enoto, vendar so zaradi velikih potreb čakalne dobe daljše od dveh let (Javni stanovanjski sklad mestne občine Ljubljana). Za razliko od neprofitnega stanovanja se bivalne enote ne dodeljujejo z razpisi, ampak obstaja seznam upravičencev do dodelitve bivalne enote. To vodi občinski organ, kar omogoča hitrejše odzivanje na stanovanjske stiske ogroženih (povzeto po Hočevar Frantar, 2013). Hočevar Frantar (2013) opozori, da potrebe po bivalnih enotah iz leta v leto naraščajo, in sicer bistveno hitreje, kot uspejo občine zagotoviti nove bivalne enote.

1.5.4 PROGRAM NASTANITVENE PODPORE ZA BREZDOMNE PRI DRUŠTVU KRALJI ULICE

Projekt nastanitvene podpore se je začel v letu 2008 in 2009 v okviru projekta »Razvijanje praktičnega modela in politike nastanitvene podpore (resettlement) brezdomnim ljudem v Sloveniji«. Program izhaja iz načela, da je pravica do stanovanja ena od temeljnih in neodtujljivih pravic ljudi. Namen programa je prispevati k uresničevanju te pravice za skupino brezdomcev, ki so praviloma večkratno in izjemno socialno izključeni in imajo slabše možnosti za uresničevanje oz. doseganje te pravice (Razpotnik, 2010). V času do leta 2012 je društvo razvilo štiri programe nastanitvene podpore (po Dekleva, Kozar in Razpotnik 2012):

1. Nespecifična terenska nastanitvena podpora brezdomnim; v okvirju tega programa terenski delavci pomagajo osebam, ki so si same na trgu našle namestitev, isto namestitev obdržati in v njej kakovostno živeti.
2. Naslednji trije programi se nanašajo na podporo osebam, ki živijo v podprtih stanovanjih Kraljev ulice. Prvi program traja do 18 mesecov, imenovan je *osnovni program*.
3. *Nadaljevalni program* je za tiste, ki po 18 mesecih še nimajo možnosti, da bi se nastanitveno osamosvojili; omogočeno jim je podaljšanje bivanja v podprtem stanovanju do 6 mesecev.
4. Trajni program je razvit za tiste (predvsem starejše in osebe z izrazitimi zdravstvenimi težavami), ki verjetno ne bodo nikoli zmožni nastanitvene osamosvojitve.

Za mlade, ki odhajajo iz oskrbe, je program primeren z vidika, da osebe ne podpira samo materialno, ampak celostno. Aktualni problem pa je trenutno dolga čakalna lista, kar pomeni, da se mladi vseeno za nekaj časa morajo znajti sami. Res pa je tudi, da če bi želeli doseči mlade, ki odhajajo iz oskrbe, bi morali terenski delavci že prej tesno sodelovati z zavodi. Sicer mladi morda sploh ne izvejo, da se lahko obrnejo na društvo.

2 EMPIRIČNI DEL

2.1 OPREDELITEV RAZISKOVALNEGA PROBLEMA

V empiričnem delu želim s pomočjo kvalitativne raziskave dobiti globlji vpogled v izkušnje mladih, ki so zapustili zunajdružinsko oskrbo in pozneje doživeli izkušnjo brezdomstva. Kot je že izpostavljeno v teoretičnem delu, lahko mladi, ki odraščajo v katerikoli izmed oblik zunajdružinske oskrbe, pridobivajo podporo države do svoje polnoletnosti oz. do dopolnjenega 18. leta. S svojo raziskavo želim prisluhniti zgodbam ljudi, ki so se na svoji poti iz zunajdružinske oskrbe v samostojnost srečali z brezdomstvom. Pri tem me zanima predvsem, katere oblike podpore bi potrebovali v obdobju prehoda v samostojnost. Glavni cilj pričujoče raziskave je dobiti smernice za razvoj novih oblik dela z mladimi, ki zapuščajo zunajdružinsko oskrbo.

2.2 CILJI RAZISKAVE

- Ugotoviti, kako so osebe z izkušnjo brezdomstva doživele izkušnjo zunajdružinske oskrbe in katere so bile njihove potrebe?
- Kako so se mladi pripravljali na odpust, katere storitve so jim bile na voljo ter katere med njimi so jim največ pomagale na poti v samostojno življenje?
- Ali intervjuvanci vidijo povezavo med življenjem v oskrbi in brezdomstvom?

2.3 RAZISKOVALNA VPRAŠANJA

R1: Kako so osebe z izkušnjo brezdomstva doživele zunajdružinske oskrbe?

R2: Kako so osebe z izkušnjo zunajdružinske oskrbe doživele epizode brezdomstva in ali vidijo vzročno-posledično povezavo med tema obdobjema?

R3: Kako so osebe z izkušnjo brezdomstva in zunajdružinske oskrbe doživele odhod iz oskrbe?

R4: Predlogi oseb z izkušnjo zunajdružinske oskrbe in brezdomstva o tem, kako bi se morala razvijati mladinska politika za mlade, ki zapuščajo državno oskrbo, oziroma katere oblike pomoči bi oni sami potrebovali v obdobju tranzicije v samostojno življenje.

2.4 RAZISKOVALNA METODOLOGIJA

2.4.1 VZOREC IN POSTOPEK IZBIRE

Izvirno sem želela, da bi vzorec predstavljali mladi, ki so pred kratkim izšli iz sistema zunajdružinske oskrbe in nedolgo potem doživeli izkušnjo brezdomstva, a glede na okoliščine tega pogoja nisem mogla izpolniti. Pogoj za vključitev v raziskavo je bila izkušnja katerekoli oblike zunajdružinske oskrbe

s strani države in loco parentis ter poznejša izkušnja brezdomstva. Pri določanju pojma brezdomstva sem se odločila za definicijo Evropske tipologije brezdomstva in stanovanjske izključenosti (ETHOS), kot jo je oblikovala FEANTSA (Edgar in Meert, 2005 v Dekleva in Razpotnik, 2007).

Tabela 2.: Opis pomembnih značilnosti vzorca.

Ime	Starost	Oblika zunajdružinske oskrbe	Starost v času brezdomstva	Oblika brezdomstva
MATEJ	40	Mladinski dom, Prevzgojni dom Radeče	Okrog 13 let	Klošarjenje, spanje pri prijateljih, spanje v kampu. Spanje po blokih in kletah, življenje v kazenski instituciji.
ERO LEX	38	Vzgojni zavod, prevzgojni dom, mladoletniški zapor	Ciklično	Začasno bivanje z materjo (ne po svoji izbiri), življenje v kazenski instituciji.
ALE	40	Vzgojni zavodi, mladoletniški zapor, zapor	25	Skvotiranje, spanje v gozdu, življenje v kazenski instituciji .
CAKALABUM	42	Rejništvo	30	Začasno bivanje s prijatelji (ne po svoji izbiri), skvotiranje, začasno bivanje v podprtem stanovanju za omejen čas.

Pri iskanju oseb s tovrstno izkušnjo so mi pomagali člani organizacije Kralji ulice, ki so z mano raziskovali in vzpostavljali stike. Sama sem stopila do uporabnikov društva Kralji ulice, s katerimi sodelujem, in jih osebno vprašala, ali kdo ustreza pogojem raziskve ali ima znanca, prijatelja, ki bi se o tej izkušnji z mano lahko odprto pogovoril. Nekajkrat sem obiskala dnevni center Kraljev ulice in med kavico ter pogovorom širila vabilo na intervju. Z nekaj mlajšimi uporabniki sem izmenjala telefonsko številko, čeprav se nato niso odzvali vabilu.

Potem so moji in skupni znanci osebe z iskano izkušnjo pomagali vzpostavili stik med nama, da sem lahko predstavila cilje diplomske naloge. V tretjem koraku sem sama poklicala intervjuvance in se z njimi zmenila za termin intervjuja. Intervjuvancem sem zagotovila anonimnost, čeprav nekaterim to ni bilo pomembno. Dala sem jim na izbiro, da sami izberejo ime, s katerim želijo nastopiti v pričujoči nalogi.

Glede na to, da sem intervjuvala samo štiri osebe, podatkov ne moremo posplošiti na celotno populacijo in veljajo le za osebe, ki so sodelovale pri mojem raziskovanju.

2.4.2 RAZISKOVALNI INSTRUMENT TER POSTOPEK ZBIRANJA PODATKOV

Odločila sem se za delno strukturirani intervju. Ker me je zanimala predvsem njihova izkušnja in doživetja, v času intervjuja nisem postavljala veliko vprašanj zaprtega tipa, ampak sem predvsem sledila zgodbi intervjuvancev. Vnaprej sem imela pripravljene smernice in nekaj vprašanj, ki so mi pomagala pri usmerjanju intervjuja.

Pogovorila sem se z vsakim sogovornikom posebej; z dvema sogovornikoma sem opravila intervju na njihovem domu, z enim v gostinskem lokalu, z enim pa na sprehodu po mestu. Intervjuji so trajali od pol ure do dveh ur in pol. Skupno trajanje intervjujev je 6 ur in 20 minut. Pri večini pogovorov sem bila sama v prostoru z intervjuvanci, da se izognem morebitnemu zunanjemu vplivu na odgovore. Pri treh intervjujih pa tega to ni bilo mogoče izvesti, saj so bili z nami v prostoru še člani ožje družine.

Tabela 3.: Postopek pridobivanja podatkom ni izvedba intervjujev

Oseba	Stik	Opis okolja, v katerem je izveden intervju, in čas trajanja
MATEJ	Član gledališke skupine Odpisani	Intervju opravljen na domu intervjuvanca. V času intervjuja bila sama. Trajanje zapisa: 2 uri in 27 minut.
ERO LEX	Kralji ulice	Prvi intervju opravljen na domu intervjuvanca. V času intervjuja bila prisotna njegova družina. Trajanje intervjuja: 1 ura in 23 minut. Drugi intervju opravljen na sprehodu po mestu. Trajal okvirno eno uro. Intervju ni posnet.
ALEŠ	Kralji ulice	Intervju opravljen na domu intervjuvanca. V času intervjuja je bila v sosednji sobi prisotna družina. Trajanje zapisa: 1 ura in 11 minut.
CAKALABUM	Kralji ulice	Prvi intervju opravljen v gostinskem lokalu. V času intervjuja bila sama. Trajanje: 1 ura in 15 minut. Drugi intervju opravljen v istem gostinskem lokalu. V času intervjuja bila sama. Trajanje zvočnega zapisa 13 minut.

2.4.3 PROCES OBDELAVE PODATKOV

Pogovore sem snemala z diktafonom ter jih potem brez cenzure dobesedno prepisala s pomočjo programa za transkripcijo (Express Scribe Transcription Software Pro).

Kodirala sem deduktivno na osnovi že vnaprej pripravljenih raziskovalnih vprašanj. Pri analizi sem uporabila samo ta besedila, ki so bila relevantna za raziskavo.

2.5 ODGOVORI NA RAZISKOVALNA VPRAŠANJA

R1: Kako so osebe z izkušnjo brezdomstva doživele zunajdružinske oskrbe?

a) MATEJ

Zaradi pogostih težav s policijo je bil pri 12 letih nameščen v Mladinskem domu Jarše v Ljubljani: *»... ko sem bil skos na policiji in vsak teden skoraj no, ali karkoli, amm je pa bilo to, daaa me bo socialna dala v mladinski upravni dom ...«* V Mladinskem domu je bival 8 mesecev, svoj izhod je izsilil z grožnjami. V tem primeru je oče stal za njim in mu pomagal oziroma ga *»izvlekel«* iz mladinskega doma.

Iz mladinskega doma je redno bežal. *»... Itak pizdarije u enem delo. Tko zbežo trikrat v enem dnevu, so me ujel, pa nazaj, pa sem spet zbežo. Sem reko, tuki noter nočem bit in dokler ne grem ven, bom pizdarije delau. So rekl, zdrž samo še en teden, da papirje uredimo in čau.«*

Mnenja je, da zavodi nimajo smisla ter da iz poštenega človeka naredijo kriminalca; zavod slabo vpliva na mlade, saj jih navaja na kriminal. Svoje mnenje ponazori s primerom iz svoje stanovanjske skupine: *»Notr so ga prisilil, da je vsak dan moral spizdit iz tistga, tistga zavoda in tam je ena velika trgovina, Merkator je bil verjetno takrat, ne vem, kaj je bilo, vem, da je bila velika, no. In je notr mogo in vsak dan je mogel spizdit pol litra ali pa litr viskija. In itak je ratal kriminalc in bežat je začel in svašta.«* V pripovedi pravi, da mladostniki mladostnike v zavodu najbolj izkoriščajo, mladostniki z višjim statusom želijo, da drugi delajo za njih. Njega osebno niso izkoriščali, saj se je že od prvega dneva bojeval za svoj status: *» ... mene so mal bolj pustil pri miru, kljub temu da sem bil najmlajši notr. Mmmmm, ampak, mmmm, se nisem pusto ne... Postavo sem se zase...«*

Po besedah Mateja vzgojitelji v mladinskem domu tovrstnega nasilja niso videli, saj so bili odsotni in potemtakem niso mogli ukrepati. Mladostniki so pa po drugi strani bili iznajdljivi v prikrivanju tovrstnih dejanj. Vzgojitelji so bili v skupini samo čez dan: *»Zvečer je bil samo en paznik v celem zavodu. To so bežal po žlebu dol, po strelovodu, vn pred tabo ne.«*

V mladinskem domu je hodil v peti razred osnovne šole, na šolskem področju je bil neuspešen pri večini predmetov, dobro mu je šla le telovadba. Za učenje je bil nemotiviran: *»Ni se mi dal, briga me ...«* Poleg tega opisuje nespodbudno okolje v razredu, saj je bila učiteljica bolana in včasih omamljena od zdravil.

Pravi, da mu je bilo v mladinskem domu v redu, čeprav je ves čas bežal. Želel je stran: *»Ma lej, men je bilo tam čisto fajn. Jaz nisem nič gruntal ... Samo ni mi se pa dalo več tam bit.«*

V obdobju med bivanjem v mladinskem domu in prevzgojnem domu je končal v priporu. Tam se je prvič srečal s tabletami za pomiritev: *»Jaz sem hotel vedet, kao to je, in mi ga je dal sam četrt, ne, je rekel, ne dam ti več, ker to je ful močno ...2«*

Pravi, da je bil v priporu iznajdljiv ter da je navezal veliko stikov, ki so mu pozneje pomagali pri asimilaciji v družbo Prevzgojnega doma Radeče, kje je bil nameščen nedolgo po tem: *»... pol smo pa njegovmu bratu pisal, ki je bil v Radečah. Aaaaam, da pridem jaz gor, da sem vredu, da bla, bla, bla, bla, un je pa biu šef gor, ne. Itak jaz ko sem bil gor, ko sem prišel gor, sem bil takoj največji frajer, ne. Nisem nič rabil se zase se potegovat.«*

V pripovedi o prevzgojnem domu še bolj izpostavi pomembnost statusa: *»... takoj na začetku se moraš postaviti. Če to nisi naredil prvi dan, si v pizdi do konca.«* Bolj je izražen pritisk med vrstniki in hierarhija.

Pravi, da mu je bilo v prevzgojnem domu v redu, večino časa je preživel na odprtem oddelku. *»Ker sem bil priden, kljub temu da sem eno pizdarijo enkrat naredu, ne vem, kaj. Sem bil v samici en dan. Mmmmm, drugač so me dal pol na odprti oddelek. In vse je bilo kul.«* Med zaposlenimi je veljal za pridnega: *»Nič, ker sem bil vredu, sem bil pridan.«*

V Radečah je usvojil različne veščine, večinoma vezane za delo v kuhinji. Končal je izobraževalni program za kuharja pomočnika.

Glede odnosov z zaposlenimi izpostavi dobre odnose z delavkami iz kuhinje in dober odnos z eno izmed pravosodnih policistk. A v zavodu niti enkrat ni srečal psihologa ali psihiatra: *»Tam nisem ne enkrat ne kakšne psihologinje, psihologa vido.«* Vzgojne službe v pripovedi ne omenja.

b) ERO LEX

Zgodba Era Lexa je prepletena z zgodbami o družinskem nasilju, zavodih in izbrisu. 22 let je namreč živel brez državljanstva, kar mu je onemogočalo vključitev v srednjo šolo, na trg dela ter pridobitev pravice za koriščenje zdravstvenih storitev. Čeprav je bil brez državljanstva: *»Prvo sem bil v Veržeju,*

pol sem bil dve leti v Preddvoru, pol sem bil neki časa odzuni, pol je bilo že '94, da sem šel že v Radeče, ne.«

Ero Lex je v petem razredu osnovne šole pristal v zavodu Veržej: *»Kar se pa tiče zavodov, pa sem zelo zgodi, moj oče je bil alkoholik, mmmm je bil tak nasilnež, pretepal mamico.«* Poleg tega, da je bil oče nasilen do družine in njega, je tudi uničil vloge za pridobitev državljanstva ter pretepel njegovega socialnega delavca, ki po tem incidentu ni več stopal v stik z Erom in njegovim bratom. Od izbrisa naprej so bili z bratom prepuščeni sami sebi. *»Tko da pol od '92 naprej smo res bili prepuščeni samim seb. Ni bilo socialne, ni bilo (ime), je bil moj socialni, od njega takrat nism mogel pričakovat nobene pomoči, kar mi je dal jasno vedet ...«*

Brat je bil od njega starejši leto in pol in kot otrok je bil Ero nanj zelo navezan. *»Ja, misva bla, maaaa jaaaa. Jaz sem zarad njega šel v zavod. Jaz sem kot otrok bil navezan tolk najga, da, mmmm pol v drugem, mislem njega so po koncu prvega razreda oddal v zavod in jaz sem na vsak način hotel v zavod za njim, ampak jaz nisem težav delal, niso imel probleme z mano, pol sem jih sam začel delat ...«*

Najprej je bival v zavodu Veržej, potem dve leti v zavodu Preddvor. V pripovedi izpostavlja pomembnost povezanosti z bratom: *»Tko da sva bila pol v Veržeju in Preddvoru skup v zavodu. Aaaaaa, pa še v Veržeju sva bila skupaj v sobi ves čas. V Preddvoru sva bla skup v sobi ...«*

V Vzgojnem zavodu Preddvor je končal osnovno šolo. Ker ni imel dokumentov v Ljubljani, ni mogel nadaljevati šolanja. Srednjo šolo je končal v Prevzgojnem domu Radeče.

Njegovo prvo srečanje s priporom je bilo, ko je bil star 14 let, dve leti pozneje: *»'94 sem bil 16 let star, ko sem šel v preiskavo, ko sem šel v Radeče.«* V Prevzgojnem domu Radeče je dobil kazen od enega do treh let. Tam je že poznal nekaj fantov iz prejšnjih zavodov ter nekaj bratovih prijateljev, ki so mu pomagali: *»Tko lepo splaval čez, da je bilo kr, kr, kr lepo no.«*

Pravi, da je bilo v prevzgojnem domu v redu: *»Za Radeče mi ni nič žal, da sem dal to izkušnjo čez.«* Po drugi strani pa izpostavi, da je imel veliko poskusov bega iz zavoda. Ko je bežal iz Radeč, je imel načrt, da se najprej nekaj dni skriva na območju Radeč, dokler se situacija ne umiri. Potem gre v Ljubljano, vedno na drugačen način. Takrat se je prvič srečal z brezdomstvom, saj je velikokrat moral prespati v gozdu, skvotih ali pri prijateljih.

V svojih pripovedih o življenju v zavodu ne omenja odnosa z zaposlenimi v vzgojni službi.

c) ALEŠ

Aleš je od otroštva do pozne mladosti redno živel v različnih institucijah: *»Ja, ko sem itak cel življenje*

po institucijah, pa sem navajen tega, ampak se mi ne da.« V zgodnjem otroštvu je odraščal v manjšem mestu v Sloveniji. Zaradi težav doma, življenja na ulici in kraj ga je socialna služba oddala v zavod Preddvor, ko je bil star 9 oz. 10 let: *»Doma je bil cel razfak, v Preddvoru sem bil zelo zgodaj, sam to nisem delal v Preddvoru. V Preddvor me niso oddal zaradi tega (kraj), v Preddvor so me oddal, ker sem mel doma pač, razfak, ne. So me vzel starcem. V poletju petga. In tam je pa bilo še slabš. Nisem naredo osemletko, ker sem šel, usput sem pa mal delal, valda ne. Doma pa cel razfak.«*

Družina, v kateri je odraščal, je bila disfunkcionalna in od otroštva je moral skrbeti za zadovoljitev osnovnih potreb; za sebe pravi, da je na cesti od 11. leta in da je mogel krasti: *»Hrana, rabil sem za jest. Pol je šlo še mal na žur, pa vse skupaj.«* Poleg tega se je pogosto selil iz zavoda domov in nazaj ter v druge zavode: *»Jaz sem bil mal sem, mal tam skos. Jaz sem pes lotalica.«* V Preddvoru ni končal osnovne šole, saj je poleg šole že začel z delom.

Po Preddvoru je sam oddal prošnjo za odhod v Vzgojni zavod Logatec: *»Pa ja, pol sem pa sam prosil, da bi me oddali v Logatec, ker sem šel na gostinsko šolo. Sem razbol iz matematike profoksa, ker je zaradi (šum) nekaj težil, in mi je dal cveka, sem reko kurac. Pa sem na socialni od enega slišal, da je v Logatcu odprto, sem pa šel kr sam na socialno, sem reko dejte me v Logatec. Tam bom eno šolo naredo in je to to. Tko bo.«*

V Logatcu žal »zaradi slabe družbe« ni naredil šole do konca. Vse manj časa je preživel v zavodu, večinoma je hodil samo na kosilo: *»... tTam smo ga žural po Logatcu, pa delal, mutil ... keša sem imel vsega dost, zdravja skos manj, ko sem droge trošil. Čustva sem si uravnaval s katerokol, ker sem imel vse na razpolago.«*

V Logatcu mu ni bilo več v redu. Vse bolj se je uril v ilegalnih delih.

S 14. leti je bil prvič v preiskovalnem priporu, s 17. leti pa drugič: *»... tam so me do osamnajstga imel, pol pa, juhuhu v Celje.«* V zaporu mu je bilo v redu, imel je znance, zato ni imel problemov. *»Mi smo imel gorenjsko navezo (smeh), so nam govoril. Tko da jaz nisem imel problemov. Me poznajo z povsod, ne.«* Glede na to, da je pozneje še enkrat pristal v zaporu, pravi: *»Sam je pa hujš z mladoletniki sedet kot pa s starejšimi konji. Ker pri tastaremu konju vsaj veš, kakšen je, mulc pa se čez noč spreminja.«* V zaporu je naredil nekaj kaznivih dejanj, zaradi katerih je po nekaj mesecev bival v samici. Z obravnavo v zaporu ni bil zadovoljen, saj ni bil seznanjen z svojimi pravicami in ni bil deležen primerne pomoči: *»Edin, skos so ti govoril, da se ti ponujajo, da ti lahko pomagajo, ampak, pol so skos ene sestanke prirejal, pa skos si ti govoru o seb kao, ne. Oni niso nč delal, ne.«*

»... program je, da te pripravijo do tega, da se naučiš notr čim več bedarij, pa da prideš čim prej nazaj. To je program. Zato pa je tako mejhen procent nepovratnikov. To jaz dobr vem ...« Pravi, da je zaradi tega, ker je imel denar, izpadel iz sistema: *»Niso imeli cajta CSD-ji takrat, ne. To je bilo vse hitr. Pa jaz*

sem skos imel denar, ne. Nisem mogel bit tam, če imaš denar. Ti, če imaš denar, se zgubiš iz radarja sistema.«

d) CAKALABUM

Cakalabum je v rejništvu od drugega tedna življenja. Ni bil načrtovani otrok, mati je bila mlada in ga ni smela obdržati. Babica je v domačem kraju poiskala rejnike oziroma nadomestne starše: *»Mene je babica vozila naokoli takrat, da je najdla nadomestne starše, da nisem pr njih v Ljubljani, da ne bojo sosedje govorl, da ima njihov sin nezakonskega otroka.«* Njegov oče je bil namreč sin ljudi, pri katerih je delala kot gospodinja. *»So mi našli te nadomestne starše, ki so bili v bistvu v našem sorodstvu.«*

S svojo rejniško družino je bil zadovoljen: *»Vesel sem, ponosen sam, da sem imel to srečo, da sem živel pri lepih, kulturnih ljudeh (...) Njim se lahk zahvaljujem, da sem dans, to kar sem.«* Odraščal je v ljubečem domu in tam pridobil mnoge veščine, ki mu sedaj pomagajo v življenju.

»Čisto nč mi ni mankal. Bil sem deležen vse ljubezni in sester in staršev. Vsega sem imel dost in športa in gibanja in narave, deležen učenja kuhanja, ribičije, gob lih nismo nabiral, (...)« Veliko se je ukvarjal s športom, predvsem nogometom, kar je vplivalo na njegovo izbiro študija, saj je študiral na športni fakulteti.

V času otroštva sta ga obiskovala babica in dedek, mati in oče pa ne. Pravi, da mu biološka družina ne pomeni nič, čeprav si želi ljubečega odnosa. *»Biološka mamica je živa, biološki oče je še živ. Zdej pa očeta ne bom prosil zdej, dej mi, dej mi, dej mi. Jaz ne rabim nič od tebe. Rabim sam ljubezen, pa pogled v oči. Vse ostalo si lahko narišete na papir, zidake, pa grete z tem sranjem vsi spat.«*

e) Ugotovitve o prvem raziskovalnem vprašanju

Večina sogovornikov (Matej, Ero Lex in Aleš) v pripovedi o izvendružinski vzgoji ni govorila o svojem notranjem, čustvenem doživljanju, čeprav je iz odgovorov razvidno, da jim to obdobje ni bilo prijetno. O tem govorijo pogosti begi iz zavodov, slabi odnosi z zaposlenimi, nezadovoljstvo s sistemom pomoči, podpore itn.

Pozitivno izkušnjo ima Cakalabum, ki je za razliko od ostalih sogovornikov odraščal v rejniški družini. On izpostavi dobre in spoštljive odnose z rejniki, ki jih še vedno vzdržujejo. Cakalabumu rejniška družina predstavlja matično družino, saj v otroštvu ni imel stika z biološkimi starši. Za razliko od Cakalabuma so bili ostali sogovorniki v zgodnjem otroštvu večino časa prepuščeni sami sebi in ulici. Družine so bile kaotične, tam je bilo veliko nasilja ter v dveh primerih izredna revščina.

Zgodbe Mateja, Era Lexa in Aleša so prepletene s kaznivimi dejanji, zaradi katerih so bili v poznejših letih nameščeni v kazenskih institucijah oz. v Prevezgojnem domu Radeče in Zavodu za prestajanje

kazni mladoletniškega zapora Celje. Intervjuvanci izpostavljajo, da so se manjša kriminalna dejanja začela iz potrebe, saj niso imeli hrane, obleke, strehe nad glavo. S časom so se njihove potrebe spreminjale, navade utrdile, kar jih je peljalo v pogostejše težave z zakonom.

Zaključim lahko, da so trije od štirih intervjuvancev imeli slabo izkušnjo z zunajdružinsko oskrbo.

R2: Kako so osebe z izkušnjo zunajdružinske oskrbe doživele epizode brezdomstva in ali vidijo vzročno-posledično povezavo med tema obdobjema?

a) MATEJ

Matej je v otroštvu imel epizodo brezdomstva, ko se je 12 let star vrnil iz zavoda. Takrat je živel s staro mamo, saj je bil oče v Ameriki. Stara mama je bila bolana in hospitalizirna, v tem času je živel sam: *»... jaz sem mogel skrbet za kmetijo, fotr je bil v Amerikiii, kmetija, pa 70 zajcov, 10-15 kokoši, a, to sem mogo fotrat, v šolo hodit, račune plačevat, skrbel sem za dve hiše sam, pr ne vem, dvanajstih letih, ne, sem bil star tam šesti razred, šesti, sedmi, sej več jih nisem naredo. (...) Potem sem jajca pobiral, dve polne vreče, škatel jajc, pa v mesto, na tržnico tle dol. Vse skup na en štand postavil pa jajca prodajal, sem mel za račune, ne (smeh), joj, to je bilo dobro.«*

Ko je stara mati umrla, se je začelo kroženje po Sloveniji. *»Pol smo žural, itak, sem bil kr celo sezono v Beli krajni živo. To sem kr klošaro, ne ... Mal pr enemu, mal pr drugmu, mal po drvarnica. Ko mi je fotr se neki pritoževao, sem reko vredu aj bok. Sem se ustou in šel ven, pa me ni vido pol leta, en let, ne. Bil sem po blokkih, po kleteh, udro v klet notr pa sem spizdo dva jabolka pa dva česna, pa sem česen pa jabolka jedu, pa take šale. Aaammm, no, pol takrat smo ga po Piranu ga sral, smo si kr šotor nardil iz veja, na plaži dol, pa školke nabiral, kompir robotal...«*

Trenutno je Matej varno nameščen, živi v lastni hiši.

Matej v pripovedi ne omenja brezdomstva, svojih epizod klošarjenja se danes spominja z veseljem. Ne omenja povezanosti med življenjem v zavodu in brezdomstvom, klošarjenje bolj povezuje z odsotnostjo očeta in slabim odnosom z njim.

b) ERO LEX

Zgodba Era Lexa je obarvana z iskanjem doma. Sam zase pravi, da ni nikoli bil brezdomen, saj *»meni mami nikol hrbta ni obrnla.«* Če izhajamo iz »Evropske tipologije brezdomstva in stanovanjske izključenosti, kot jo je oblikovala FEANTSA« (Edgar in Meert, 2005 v Dekleva in Razpotnik 2007, str. 18), pa lahko rečemo, da Ero Lex ni nikoli dlje časa živel na prostem ali v zavetišču, ampak še vedno nima lastnega stanovanja, nekaj časa je živel v negotovih bivališčih. Iz tega sledi, da je Ero Lex v

svojem življenju doživel epizode brezdomstva. V otroštvu je z družino živel v skromnih stanovanjih. Mati bi od podjetja morala dobiti večje stanovanje, kot je majhna garsonjera, ampak: *»... papiri so se ves čas spodi dajal, spodi dajal, spodi dajal, pol je pa že mama zgubla službo.«*

V času begov iz prevzgojnega doma je spal pod milim nebom ali pri prijateljih, na mater se ni obračal, saj bi ga tako policija prej dobila. Po odpustu iz prevzgojnega doma in zapora ni imel namestitvev, zato je živel ali pri mami ali pri partnerki.

V poznejših letih je s partnerko pogosto zamenjal namestitve iz različnih razlogov in stisk.

Deset let živel s partnerko v podnajemniških stanovanjih. Najemnine so bile preveč drage, zato sta se preselila k partnerkinim staršem. *»Na koncu sva prišla na 76.000 tolarjev in pol sem jaz reko, dej greva midva od tle, bova midva počasi itak lahk greva na k njenim na Fužinah.«* Pri partnerkinih starših sta bila kratek čas, saj ga njen oče ni sprejel: *»sva tut nekaj časa pr njih bila, nekaj mal časa, na kr lih njen oče je ta ortodoksni pravoslavc in mene v vseh teh desetih niiii, čeprav smo skup sedel, pa vse to (...).«*

Zaradi finančne stiske trenutno s svojo družino živi v majhni garsonjeri z materjo. Zase ne meni, da ni brezdomen.

Ero Lex kot glavni vzrok svoje stanovanjske stiske vidi izbris. Za sebe trdi, da ni bil nikoli brezdomen, zato ne more oceniti, ali je namestitvev v izvendružinski oskrbi vplivala na poznejše epizode brezdomstva.

c) ALEŠ

Aleš pravi, da se je prvič srečal z brezdomstvom, ko je pri 25 letih svojevoljno odšel v gozd, da bi se odvadil heroina. Po njegovem mnenju je to bila prva epizoda brezdomstva, čeprav se je Aleš po definiciji brezdomstva (FENATSA) z brezdomstvom srečeval že v otroštvu (*»Jaz sem bil mal sem, mal tam skos. Jaz sem pes lotalica.«*) ter v obdobju mladostništva, ko je svojevoljno, zaradi neprimernih okoliščin doma, sam izbral življenje v zavodu Logatec (FEANTSA, kategorija 8: ljudje, ki bivajo v negotovih bivališčih) (prav tam, str 18). V času bivanja v zavodu je že sam začel služiti denar in od takrat naprej je sam najemal stanovanja. Aleš opozarja, da moramo biti socialni delavci in pedagogi pozorni na otroke, ki imajo denar: *»Če ma otrok denar, se zgubi iz sistema radarja, pade iz sistema.«* V pripovedi omenja nepripravljenost na odhod iz zapora, ki ga je poleg drugih stisk peljala tudi v stanovanjsko stisko.

Pri 25 letih se je sam odločil za življenje na prostem. V gozdu je živel osem mesecev in tako prihajal do samega sebe: *»Pol sem pa šel v gmajno, tut vido sem par stopničk grem še gor, pa.... Neem... Pa sem ut kršen bil človk paaa... Tut sem bil dost težek za prenašat.«* Po prihodu v mesto je spoznal

svojo partnerko: *»In pol sva bla mal na cesti po Ljubljani, ko sva šparala dnar, sam midva k' sva mela skvot, ne. Tko ko sva skvotala bajto, tle v Ljubljani. Tam, ko so uni, ne, kokr cukrarna recimo. Tam z avtom sva mi bila midva.«*

Trenutno z družino živi v podprtem stanovanju organizacije Kralji ulice. S stanovanjem je zmerno zadovoljen.

V intervjuju ne omenja povezave med zunajdružinsko vzgojo in brezdomstvom.

d) CAKALABUM

Cakalabum se je z brezdomstvom prvič srečal, ko je bil star 30 let: *»Ko sem zgubo službo ja.(...) Nisem dobo plačano, za tri mesece v lokalu.«* Odpoved je dobil zaradi neurejena videza in spanja v skvotu Rog: *»... sem mogoče prišel en dan, mal neobrit, mogoče mal neobrit v službo, pa me je delodajalec supervajzer vprašal, pa kje si bil, pa kaj si delau, pa kje si spal? Pa sem jaz reko, da sem spal v Rogu. Naslednji dan sem bil brez službe.«* Še 3 do 4 mesece je živel v skvotu Rog, potem se je selil od prijatelja do prijatelja. To obdobje je zaznamovalo nenehno prilagajanje, pogrešanje intimnega prostora, napor, povezan z vzdrževanjem osebne higiene: *»Je bilo skos neko prilagajanje, drugemu, k' so mi nudl stanovanje, kao prilagajanje, nisi na svojem. Lahk si ti pod streho nekoga, k' je mogoče mat dveh treh otrok, pa spi zraven vseh teh otrok v dnevni. Pa ti pr njem in pride še 6 ljudi na obisk in je to lepo vzdušje z jutranjimi (...) Nimaš svoje osebnosti, ne identitete, zelo se moraš potrudet za osebno higieno, da imaš poštmano.«*

V organizacijo Kralji ulice se je vključeval *»iz stiske, zaradi tega k sem ostal brez službe, sem mogel it kam... In z tem sem se tut sam sebi ustvaril neko delo za dobrobit ljudi, ki so poleg mene, ljudje, ki ne morejo, pa nimajo kje za spat, k so brezdomni, kakorkoli že ogroženi zarad različnih vsebin...«*

Rejnike bi lahko poklical, ampak mu v tej situacij niso mogli pomagati. *»Ja imel sam krušne starše za poklicat, sam kaj čem njih klicat, če situacije ne razumejo, niso tam na ključnem mestu danega dogajanja. Pač drug svet je. Ne moreš poklicat nekoga, zdej pri mojih 23 letih, 24 letih, k sem začel delat prek študenta tako ali drugač. Pa da sem pri 30 in 32 ostal brez plačila, da sem ostal na ulici do takrat sem že vse plačal, naredo fakulteto za šport.«*

Njegova prva asociacija na krize v mladosti je brezdomstvo. Glede tega pravi: *»Prerese te pa, brezdomstvo te pa prerese zarad tega, ker ugotoviš, da je svet okrog tebe lep, ja, ampak tut nepošten pa krut, ne. Za opravljeno delo, pa čeprav si delal na črno, ne dobiš plačano. Najemnino moraš plačat, rabiš kej tut v želodec dat. Se morš kaj oblečt.«*

Cakalabum je trenutno začasno nameščen v podprtem stanovanju Kraljev ulice. V tem stanovanju lahko živi še 6 mesecov, načrta za naprej nima.

Leskošek (1999) tovrstne situacije, v katerih službe ni mogoče iskati brez bivališča, bivališča brez službe pa ni mogoče plačevati, imenuje »tipični začaran krog brezdomstva«. Cakalabum je mnenja, da je brezdomen ostal izključno zaradi neplačanega dela, torej Cakalabum ne vidi vzročno-posledične povezave med rejništvom in brezdomstvom.

e) Ugotovitve o drugem raziskovalnem vprašanju

Niti eden izmed intervjuvancev ne vidi vzročno-posledične povezave med izkušnjo izvendružinske vzgoje in izkušnjo brezdomstva.

Kot poudarjajo Dekleva in Razpotnik (2007), je »vzročnost brezdomstva praviloma kompleksna« (str. 19). Iz življenjskih zgodb intervjuvancev je razvidno, da je tu veliko več dejavnikov, kot pa zgolj zunajdružinska skrb, ki je omejevala prostor alternativnih izbir namestitev po zapustitvi katerekoli oblike skrbi. Edgar (2006 v Dekleva in Razpotnik 2007) razdeli vzroke, ki vplivajo na pojav brezdomstva, v 4 skupine: strukturne, institucionalne, odnosne in individualne. Pripovedi intervjuvancev so prepletene z izkušnjami, ki jih Edgar določi kot dejavnike tveganja pred brezdomstvom.

Spodnja tabela (narejena po vzoru Edgar, 2006 v Dekleva in Razpotnik 2007, str. 19) prikazuje, katere dejavnike tveganja lahko prepoznamo v zgodbah intervjuvancev. Pri tem je upoštevana celotna življenjska zgodba in ne samo poodpustno obdobje.

Tabela 4.: Dejavniki, ki vodijo oz. pripomorejo k brezdomstvu, prepoznani v pripovedih intervjuvancev

VZROKI	DEJAVNIKI	SPROŽILNI DEJAVNIKI	OSEBE
STRUKTURNI	Revščina Nezaposlenost Stanovanjska problematika	Dolgovi Finančna stiska Izselitev (prežeča ali dejanska)	MATEJ, ERO LEX, ALEŠ, CAKALABUM ERO LEX, CAKALABUM ERO LEX, CAKALABUM
INSTITUCIONALNI	Institucionalizacija Bivanje v rejništvu ali drugi zunajdružinski obliki vzgoje Izkušnja zapora Izkušnja vojske	Zapustitev institucije Zapustitev oblike skrbi Odpust iz zapora Odpust iz vojske	MATEJ, ERO LEX, ALEŠ, CAKALABUM ERO LEX, ALEŠ

ODNOSNI	Izkoriščevalski odnos v otroštvu	Zapustitev doma staršev	MATEJ, ERO LEX, ALEŠ
	Izkoriščevalski odnos s partnerjem Razpad družine (smrt ali ločitev)	Pobeg iz izkoriščevalskega odnosa Posameznik ostane sam	MATEJ, ERO LEX
INDIVIDUALNI	Duševna bolezen Motnja v duševnem razvoju Odvajanje od drog Odvajanje od alkohola	Slabšanje stanja/epizoda bolezni Konec podpornega odnosa Zloraba substanc Zloraba substanc	ERO LEX, ALEŠ

Iz vseh primerov je razvidno, da so se v ozadju kopičili različni dejavniki tveganja, za katere lahko rečemo, da so vplivali na poznejše epizode brezdomstva. Vsem so skupni revščina (strukturni vzrok) in bivanje v rejništvu ali drugi zunajdružinski obliki vzgoje (institucionalni vzrok). Čeprav so sprožilci bili individualni (odvajanje, beg od doma, lastna odločitev za življenje pri družini partnerke in izbira življenja v skvotu ali pri prijateljih), je iz tabele razvidno, da so strukturni in institucionalni vzroki prispevali k pojavu brezdomstva. Kot sklenejo Razpotnik in Dekleva (2007, str. 22): »Strukturne značilnosti vzpostavljajo oder, na katerem lahko nato individualne značilnosti šele odigrajo svojo vlogo v nastanku brezdomstva.«

Sklenemo lahko, da so vsi intervjuvanci določeno obdobje po odhodu iz oskrbe doživeli vidno ali nevidno brezdomstvo. Sami ne vidijo vzročno-posledične povezave med temi izkušnjami. Glede na kompleksnost vzročnosti pojava brezdomstva in trditev različnih raziskav domnevam, da je izkušnja izvendružinske vzgoje posredno bila pomemben dejavnik tveganja in tako posredno vpliva na pojav brezdomstva v poznejših letih.

R3: Kako so osebe z izkušnjo brezdomstva in zunajdružinske oskrbe doživele odhod iz oskrbe?

a) MATEJ

Matej v intervjuju ne pove veliko o obdobju, ko je prvič prišel domov iz oskrbe. Ko je prišel iz Mladinskega doma Jarše, je živel s staro mamo in skrbel za kmetijo, kar je opisano v odgovoru na prvo vprašanje. Po smrti stare mame je sledilo obdobje klošarjenja oz. brezdomstva. V pripovedi ne omenja ohranjanja stikov z vzgojitelji ali socialnimi delavci iz zavoda.

Po odpustu iz PD Radeče je živel doma. Delal je kot DJ in natakár. Pravi, da ni storil kaznivih dejanj predvsem zato, ker mu ni bilo treba: *»To v bistvu ja, ni blo panike, pizdarij tut nisem počel ja, ker itak mi se ni dalo, pa nisem jih rabu ne. (...) Ker itak ne, vedno smo to delal ne zato, ker sem hoto oziroma for fun, no.«*

Po ponovni vključitvi v šolo je imel težave s socialnim vključevanjem. Po kratkem času ni več prihajal v šolo, saj so ga drugi izločevali. *»Sem jaz sem še zmeram v tistem hodil v šolo, ne. In so me neki zafrkaval, pa sem jaz reko: MA KO VAS JEBE, VSE SKUPAJ! Pol pa sem šel. In se nisem več vrnil v šolo.«*

b) ERO LEX

Na odpust iz zavoda Veržej ga niso pripravili. Brez prejšnje priprave so ga iz Veržeja preselili v zavod Preddvor. *»Pa oni so rekel kao, zarad tega, da bom bližje domu, aaaa, in pač pol po šestem razredu spakiral, počitnice, pol počinicah v Preddvor, pol sam pa tam nadaljeval šolo pa zavod, pa ...«*

Po odpustu iz zavoda Preddvor strokovni delavci niso več vzdrževali odnosa z Erom Lexom. *»Nč, nč. (...) Nč, nč, nč, avtomatsko čim sem aaa bil tist, ko morš pol se tem prej po odpustnico pa to, nobenih kontaktov, nč, nč, nč, nč.«*

Ero Lex je bil zelo navezan na brata, ta je odšel iz zavoda eno leto pred njim. Brat je v Ljubljani hodil na gradbeno šolo, kjer je imel slab šolski uspeh. Sočasno se je začel ukvarjati z ilegalnimi deli in na ta način služiti. Ero Lex po odpustu ni imel priložnosti obiskovati srednje šole, saj ni imel državljanstva. Nedolgo po prihodu iz zavoda se je Ero Lex pridružil bratovi družini. *»Jaz ko sem prišel iz zavoda, je on že tam iz gradbene šole jih gro poznal. Aaaaah, pol pa, prosti čas, pa družba, pa mau s temi pizdarije, mal z unimi, mal pretepanje velik je bilo pretepanja takrat.«* V letih po zavodu so storili veliko kaznivih dejanj. To je bil edini vir zaslužka, saj je imela mati nizko plačo: *»(...) nisem imel mami, služba je bila glih tolk daaaa smo na, poplačeval račune pa to, tko, da smo takrat od '92 do '94 kr, kr, kr velik, velik, velik, velik, velik, velik kaznivih dejanj delali. (...) Tko da je bil to takrat naš vir dohodka.«*

Tako kot pri odhodu iz ostalih zavodov Era Lexa na odpust niso pripravljali niti v PD Radeče. Vedeli so, kam bo šel po odpustu, ampak ni dobil pomoči na nobenem področju. *»Ni bilo nič kaj govora, da bi pomagal ti karkoli, kjerkoli.«*

Po odhodu iz PD Radeče je na ulicah Ljubljane doživljal veliko nasilja s strani policije. Glede na to, da ni imel dokumentov, je bil venomer v prekršku, kar so policaji izkoriščali. *»... policaji še iz časa mladoletnostva, pa pol še polnoletništva, sploh eneh par policajev skos, kadarkoli me je vidu, sva neko za prekrške in ker sem bil tujc, sem mogel it kje, al plačat,(...)«*

Po drugi strani pravi, da so ljudje na ulici zaradi njegove kriminalne preteklosti do njega gojili strahospoštovanje.

c) ALEŠ

Aleš v svoji pripovedi ne poroča o tem, ali je kot mladoleten bil pripravljen na odhod iz vzgojnega zavoda Preddvor. Na odhod iz vzgojnega zavoda Logatec ni bil pripravljen. Od tod je odšel predčasno, saj je bil v zavodu nameščen svojevoljno in ni imel ukrepa sodišča, ki bi ga obvezoval za točno določen čas bivanja. V tem obdobju je z ilegalnimi deli služil dovolj, da si je lahko sam najemal stanovanja. Osnovnih veščin za samostojno življenje se je naučil v gostinski šoli in na vojaški akademiji.

Obdobja po vsakem odhodu iz institucij so obarvana z aktivnim življenjem na ulici. S časom je začel z uporabo vse težjih drog, saj so mu pomagale in omogočale lažje in lepše shajanje z vsakdanom in delom. *»Ker mi je tolko pasal ta filing horsa, ta; ker me je ta dost hladnega naredo. Sploh nisem bil razburjen, pa nič. Men je to pasal ja, tak, dost kul, uno na izi, čist flegma si, in ta filing sem se pol navleko ja, ker mi je pasal pri biznisu in pri vsem ne ...«*

V teh letih se je aktivno ukvarjal s športom, predvsem z borilnimi veščinami, ki so mu omogočale, da se »razdivja«. Poleg tega pravi, da je bil odvisen od hitre vožnje: *»Vsakič, ko greš preko meje, ne, si hitrejš, močnejš, imaš več samozavesti.«*

Pravi, da je bil v mladosti samotar, ni imel veliko pravih prijateljev, čeprav se je moral nekam vključiti in biti obkrožen z ljudmi: *»Nekam se rabiš dat pizda, če boš pa sam. Jaz sem bil že tako samotar. Jaz sem bil pa rad samotar drugač. Sam pol so pa kao drugi, da nebi izpado kao čudan, pa sem mal vzemal drogo, vsem pomagal, čeprav sem vedo, da so kupljeni prijatliji pa to. Mislim, vsi vejo, da so to kupljeni prijatliji, sam vseeno sem talo okol, pol pa. Men ni bil problem, ne.«*

Pred odpustom iz zapora ni bil deležen priprave. Dobil je le dodatno socialno pomoč. *»Ni, ni, ni tega, da nardijo program, da te pripravjo za van.(...) Neki so se mal kao zanimal, kam greš, več pa ne, da bi ti oni kaj pomagal pa to ...«*

d) CAKALABUM

Cakalabum je zapustil rejniško družino pri 18 letih. Takoj je svoje izobraževanje nadaljeval v Ljubljani, daleč stran od rejniške družine. Finančno ga rejniki niso mogli vzdrževati. Vzdrževal se je s pomočjo štipendije in dela prek študentskega servisa ter izkoriščal študentske bone za hrano. Na odhod iz

oskrbe se ni posebej pripravljala. Je mnenja, da je v času življenja z rejniki usvojil pomembne veščine, potrebne za samostojno življenje.

Nedolgo potem ko se je Cakalabum odselil, je skrbnica zbolela in prodala hišo. Od takrat naprej se ni imel kam vrniti. Brez finančnega ozadja so bila njegova študentska leta težka: *»Študij brez podpore staršev, razlika v študiju in pogojih študija je v tem, da če ti prideš iz periferije ali, da si v centru Lublane doma pa da te še starši podpirajo, jaz sem živel pri krušnih starših, ki me niso mogli podpirati in sam iz ene situacije v drugo situacijo.«*

Študijske programe je nekajkrat spremenil, malo pred koncem študija pa je moral prekiniti študij; *„Razlog, razlog je socialno ekonomska stiska.“*

Pravi, da mu je v času osamosvajanja najbolj pomagal lastni značaj: *»Koroška trma, ta taka podobna, kot jo ima Tina Maze. Ustrajat, ustrajat, ustrajat, ne se dat, ne.«*

e) Ugotovitve o tretjem raziskovalnem vprašanju

Vsi štirje intervjuvanci niso bili posebej pripravljani na odhod iz oskrbe. Vsi poleg Cakalabuma po odhodu iz oskrbe niso gojili stikov z vzgojitelji oz. s skrbniki.

O svojih notranjih doživetjih ne govorijo veliko. Vsak izmed njih je imel svojo pot in zgodbo iskanja svojega mesta pod soncem.

Ero Lex in Aleš sta se nedolgo po odhodu iz zavoda začela ukvarjati z ilegalnimi deli ter se na ta način preživljati. Ero Lex je živel v mahnem stanovanju z družino, medtem ko je Aleš živel neodvisno od staršev in sam plačeval najemnino. Oba nista o nadaljevala šolanja.

Matej je v prvem obdobju bival pri stari mami, po njeni smrti se je začelo obdobje klošarjenja oz. brezdomstva. V tem času je imel težave s socialnim vključevanjem v šoli, zaradi česar je prekinil šolanje.

Cakalabum je živel v študentskem domu, preživel je s štipendijo in študentskim delom. Študijsko obdobje je bilo zanj naporno, saj ni imel finančne podpore in v kriznih primerih se ni imel kam vrniti.

Vsi intervjuvanci so v ranljivem obdobju prehoda iz oskrbe v samostojnost zgradili lastne strategije preživetja.

R4: Predlogi oseb z izkušnjo zunajdružinske oskrbe in brezdomstva o tem, kako bi se morala razvijati mladinska politika za mlade, ki zapuščajo državno oskrbo, oziroma katere oblike pomoči bi oni sami potrebovali v obdobju tranzicije v samostojno življenje.

a) MATEJ

V intervjuju ni podal svojega mnenja o razvoju politik na področju mladih, ki zapuščajo zunajdružinsko oskrbo.

b) ERO LEX

Ero Lex je mnenja, da bi bila njegova prihodnost drugačna, če bi po odhodu iz zavoda nadaljeval s srednjo šolo: *„Čist drugače bi bilo na primer, če bi jaz iz Preddvor, a ko sem šel iz šole, aaaamm, da bi oni meni omogočil, da sem jaz eno šolo pač naprej šel delat, jaz mislem, prepričan sem, da bi vse to čist drugače stekel, pa biiii, ker men' šola hvala Bogu ni delala nikakršnih problemov.“*

Če bi njegov socialni delavec pokazal več zanimanja za njegov primer, bi Ero Lex predvideval, da bi verjetno prej pridobil slovensko državljanstvo in bi posledično imel možnost zaživeti na drugačen način.

Iz Erove pripovedi je razvidno, da je vzrok njegove kriminalne kariere izključenost iz sistema socialne pomoči, izobraževalnega sistema ter trga dela. Vzrok za to je zelo jasen: izbris slovenskega državljanstva. Razpotnik (2007) v razlagi marginaliziranosti s perspektive socialne izključenosti pojasnjuje večkratno prikrajšanost kot rezultat kombinacije strukturnih pomanjkljivosti, ki vplivajo na pojav začaranega kroga progresivne marginalizacije.

Iz intervjuja z Erom Lexom ugotavljam, da bi moral imeti v času prehoda vzpostavljen stabilen odnos s socialnim delavcem, načrt za dokončanje srednje šole in finančno podporo.

c) ALEŠ

Aleš s svojo obravnavo v zavodih ni bil zadovoljen. Všeč mu je ideja, da bi imel vsak mladostnik svojo ključno osebo oziroma skrbnika, na katerega bi se lahko obrnil in poiskal pomoč. Sam pravi, da bi v njegovem primeru tovrstna podpora bila primerna, predvsem v obdobju otroštva, ko je bival v zavodu Preddvor. Takrat je najbolj potreboval stokovno pomoč in podporo. S 17 leti bi mogoče že bilo prepozno: *»To je že skor prestaro že, ja, z sedemnajst let nimaš kaj dost ... (...) Ne, ker film si najde. Slej ko prej, ko si ga rab. Nekam se rab dat.«*

Če bi bil socialni delavec, bi pri sebi v kriznih letih vzpostavil nadzor, kako čim prej zaznati in odpraviti težave: *»In takoj ko so kakšne težave, večje, recimo kot stanovanje pa take pizdarije. Bi mu prskrbo to.«* Mladostnikom bi na različne načine pomagal reševati življenjske probleme. Razložil bi jim osnove, saj *»dandanes ljudje samo tečemo za denarjem.«*

V njegovem primeru bi bilo treba zagotoviti bazo in svetovalca, ki bi mu pomagal na več nivojih.

Če bi sooblikoval mladinsko politiko, bi razvijal tehnologijo, bil bi usmerjen v ekosistem in trajnostni razvoj. Kot pomembno področje razvoja omenja izobraževanje.

Ena izmed redkih pozitivno obarvanih pripovedi iz zavoda je vezana na gledališki projekt študentk pedagoške fakultete. Takrat je bil star 15 ali 16 let, igranje v predstavi *Marginalci* mu je predstavljalo velik izziv: *»Ja skos mi je šopal.«* Godilo mu je, da je že kot mlad igral za »kravatarje«. Igranje v gledališki predstavi je ena izmed izkušenj, ki mu je vlivala moč, zaradi česar je danes tako močan. *»...zato je men že kr na izi, ker sem jaz že kr neki izkušal. Pol so pa gledal uno, ne, kak to, da men tako gre, pa ja kako, pizda. Sej sem že probal kaj v življenju, ne.«*

V penalni sistem bi uvedel prakso probacije in obvezno zagotovitev bivanja osebam, ki zapuščajo zapore: *»To k majo v Ameriki, ta stanovanja za robijaše, pa pol te paznike zraven, pa vse ne vem kaj.«* *»... Pol te zraven, kaj so, probation officers. Moraš hodet mal k njemu, pa debate ...«*

d) CAKALABUM

Cakalabum je bil za razliko od ostalih intervjuvancev zadovoljen s svojo oskrbo v rejništvu. V času prehoda se je preselil v Ljubljano, začel je s študijem in študentskim delom, začele so se tudi prve finančne krize, prepisovanje na druge fakultete ipd.

V času prehoda bi najbolj potreboval: *„Kot vsak normalen človek, ljubezen, ne. Da te ma nekdo rad. Lahk je, če nimaš pet prstov na roki, pa da ti ljudje, ko prideš do njih, ti rečejo, lej, bomo že nekakor skupi. Ka jaz pravim al en sam, al pet skupi povezanih je težje razbit, kot pa če je en sam.“*

Nasploh pravi, da mladi, ki so deležni izvendružinske vzgoje, rabijo stabilne odnose in ljubezen. *»... človek rabi eno bazo ne, nekje za bit, rabi ljudi, s katerimi bo v nekem finem stabilnem odnosu (...) ljubezen.«*

Večkrat omeni pomembnost skupnosti, soustvarjanja in skupnostnega življenja, saj vedno obstaja vez med osebo in socialnim okoljem, v katerem živi. Kot skupnost bi morali biti drug drugemu v oporo. Pravi, da je oblika podpore in pomoči odvisna od vsakega posameznika, saj imamo različne potrebe. Poleg tega mora znati vsak posameznik sam poiskati pomoč. *»Jaz mislem, da neko sodelovanje z ljudmi, ne glede na to, kakšnim življenjskim okoliščinam sem se jaz znašel, je pomembno, da če že društvo neki zate že naredi, da tudi ti narediš za družbo.«* Pri zagotavljanju pomoči je pomembna vzajemnost, saj če ljudem zagotavljamo pomoč brezpogojno, s tem spodbujamo njihovo pasivnost.

Mnenja je, da morajo osebe, ki so v rejništvu, imeti zagotovljeno podporo vsaj do 21 leta, saj: *»Pri 18 letih ti definitivno še nisi neka odrasla osebaaa ...«*

Če bi razvijal mladinsko politiko za mlade, ki zapuščajo zunajdružinsko vzgojo, bi se usmeril na: razvoj projektov, ki neformalno izobražujejo mlade in jim zagotavljajo potrdila, s katerimi lahko konkurirajo na trgu dela v Sloveniji in Evropski uniji. Pri tem navaja lastni projekt »Živi ulica« kot primer dobre prakse. Projekt *»temelji na določeni spremembi posameznika v dnevu z različnimi specifičnimi znanji. Al gibanje, šport, kuhanje, tek, nogomet, rekreacija, ali pa izobraževanje v kuhinji. Da bi nekoga od mladih, k' bi bil zaželen, ki ni mogel končat srednje kuharske šole, da bi še vedno to željo potegnil not in bi bil dobil vsaj laično diplomu, da je ne vem, kuhar z to laično diplomu kot pomočnik.«*

S sodelovanjem pri projektu bi mladi razvijali delovne navade, pridobivali pomembne izkušnje in veščine. Tovrstni projekti bi morali temeljiti na ideji timskega sodelovanja. Vsak član ekipe bi bil zadolžen za svoje področje razvoja. Šlo bi za *»prostovoljno delo učiteljev in prostovoljno delo tut učečih, uporabnikov. V dobrobit vseh, tistih, k delajo, za boljši jutri vseh nas ...«* Trdi, da moramo za spremembe stati skupaj.

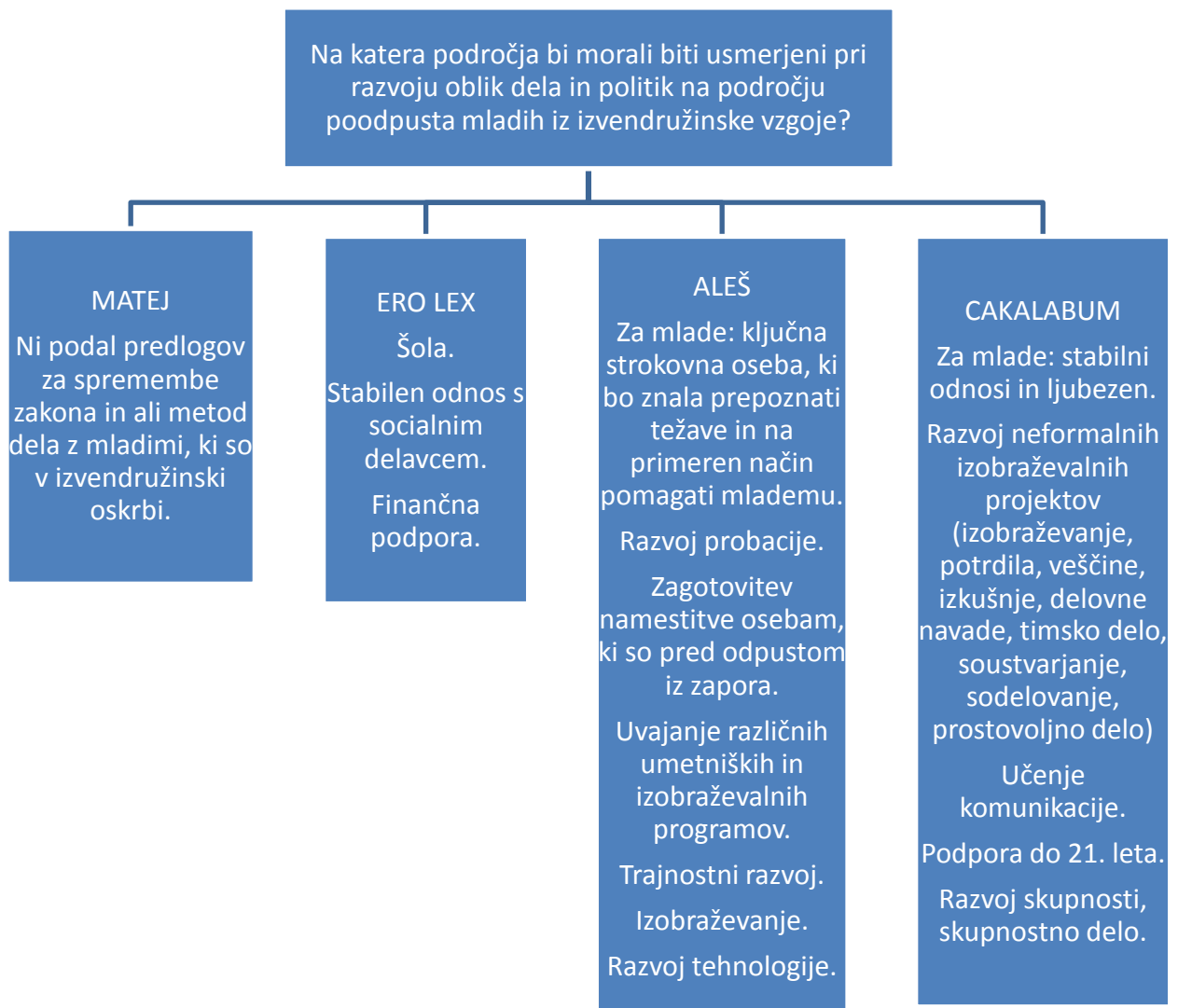
V pripovedi pravi, da osamosvajanje ni najlažje, saj mora imeti oseba veliko usvojenih veščin, da lahko poskrbi zase. Ena od pomembnejših veščin je komunikacija, saj z njo oseba pridobiva notranjo moč, ki prihaja iz duše. Po njegovem mnenju mora vsaka oseba znati pomagati sama sebi pri tem, kako preživeti.

Mnenja je, da je neodgovorno od države kot loco parentis, da skrbi za otroke samo do 18. leta. Strinja se, da bi zakon morali spremeniti in mladim zagotoviti podporo vsaj do 21. leta: *»Če že pomagat ne moreš, ne škoduj.«*

e) Ugotovitve o četrtem raziskovalnem vprašanju

Vsi intervjuvanci poleg Mateja so podali pestre predloge in ideje, na katera področja bi morali biti usmerjeni pri razvoju novih oblik dela in politike na področju zunajdružinske oskrbe. Najbolj pogosto, in sicer kar trikrat izpostavljen predlog je vključevanje mladih v formalne in neformalne oblike izobraževanja, kar bi osebam omogočilo usvajanje veščin za samostojno življenje ter lajšalo prehod na trg dela. Trikrat je omenjeno vzdrževanje stabilnih odnosov s skrbniki ali ključnimi osebami, ki bi znale prepoznati težave mladostnika in ukrepati pravočasno ter na prilagojen način, obenem pa osebi zagotoviti ljubeč odnos. Sledi dvakrat omenjeni razvoj skupnostnih oblik dela, v okviru katerih bi se mladi lažje vključevali v skupnost, ki je pomemben varovalni dejavnik. Eden od intervjuvancev je omenil tudi program probacije kot primer dobre prakse v tujini ter trajnostni razvoj skupnosti. Dvakrat je omenjena finančna podpora, ki bi bila dostopna dlje časa, kot pa samo do 18. leta, saj intervjuvani menijo, da mladi ob dopolnjenem 18. letu še niso dovolj zreli in pripravljeni na samostojno in neodvisno življenje. Enkrat je omenjena stanovanjska podpora.

Tabela 5.: Predlogi sistemskih sprememb na področju zunajdružinske oskrbe.

3 ZAKLJUČEK

Stiki z osebami, ki so imele izkušnjo zunajdružinske oskrbe in brezdomstva, so mi omogočili globlji vpogled v njihov trenutni položaj in izkušnje iz preteklosti.

Zgodbe iz otroštva treh od štirih intervjuvancev so prepletene z mnogoterimi premestitvami iz institucije v institucijo, z življenjem na ulici, nasiljem, kaotičnimi družinskimi zgodbami, težavami v šoli ipd. Ena oseba je imela pozitivno izkušnjo oskrbe, o obdobju življenja v rejništvu govori s pozitivnimi besedami in hvaležnostjo. Vsi intervjuvanci so mnenja, da otroci in mladi v odraščanju rabijo stabilno in varno okolje, v katerem se lahko razvijajo. Strinjajo se, da mladi pri 18 letih še niso dovolj zreli in pripravljeni (predvsem finančno), da bi zaživel neodvisno.

Na odhod iz oskrbe sami niso bili pripravljeni, želeli pa so se čim prej osamosvojiti. Na voljo niso imeli nobene formalne oblike pomoči, znali pa so izkoriščati neformalne vire, kot so družina, prijatelji in širša socialna mreža. Večina jih kot močno točko izpostavi svoj trmast značaj, kar jim je najbolj pomagal v kriznih situacijah. S časom so vsi razvili lastne strategije preživetja in samopomoči.

Med življenjem v oskrbi in brezdomstvom sami ne vidijo vzročno-posedične povezave. Njihovo odraščanje je bilo zaznamovano z nestalnostjo v družini, zunajdružinski oskrbi, šoli itn. Domnevam, da je tovrstno odraščanje vplivalo na poznejša obdobja nestalnosti in posledično tveganja v pozni mladosti. Vsi intervjuvanci, vključeni v raziskavo, so bili nameščeni v zavode zunaj svojih matičnih mest oziroma so bili izolirani od svojega matičnega okolja. Zaradi tega so imeli neposredno težave s poznejšim vključevanjem v omenjeno skupnost. S skrbniki po odhodu iz oskrbe niso ohranili stikov in so bili prepuščeni sami sebi, kar se v večini primerov mladim iz splošne populacije ne dogaja; zato so mladi, deležni zunajdružinske oskrbe, še bolj ranljivi. Ne smemo pa pozabiti še na finančno podporo, ki se ne glede na pripravljenost (stopnja izobraževanja, večšine za samostojno življenje, finančni zagon ipd.) po 18. letu ukine. Vsi naštetih dejavniki tveganja so posledica nezadostne zunajdružinske oskrbe in pomembno vplivajo na uspešnost prehoda mladih v samostojno življenje.

FEANTSA (Evropsko združenje nacionalnih organizacij s področja brezdomstva) je leta 2010 izdala priročnik za preoblikovanje politik na področju brezdomstva (Končanje, 2010). Med petimi ključnimi cilji sta dva ozko povezana s temo zunajdružinske oskrbe:

Cilj 4: Naj nihče ne zapusti institucionalne obravnave brez možnosti nastanitev.

Cilj 5: Nobena mlada oseba ne bi smela postati brezdomna zaradi prehoda v samostojno življenje.

Dekleva (2014) povzame: »Obe omenjeni situaciji, namreč zapuščanje programov izvendružinske vzgoje ali pa družinske vzgoje, zaradi pričakovanega ali zahtevnega prehoda v samostojno življenje, sta namreč za marsikaterega brezdomnega precej tipični točki prve izkušnje brezdomstva« (str. 4).

Intervjuvanci so med predlogi za razvoj politik na tem področju izpostavili podaljšanje finančne in psihosocialne podpore vsaj do 21. leta, kar zahtevajo tudi različna različna združenja organizacij, gibanja in iniciative s področja Evrope, Avstralije in Kanade (On my own, 2014; Prevention ..., 1999; Johnson, idr., 2010; Stein, 2006; Wade in Dixon, 2006 ...). Poleg tega kot izjemno pomembna področja izpostavijo tako formalno kot neformalno izobraževanje in zaposlovanje, razvoj različnih skupnostnih projektov in aktivnosti, ki bi pomagale pri vključevanju mladih v skupnost.

Med raziskovanjem mi je bil zanimiv način samopredstavitve in bojevitosti sogovorcev. Čeprav sem mislila, da imam malo predsodkov do brezdomnih (in nekdanjih brezdomnih), se je z vsakim pogovorom odkrilo novo poglavje in razbilo nekaj predsodkov. Kar me je najbolj navdušilo, je to, da intervjuvanci v večini primerov na svoje težko otroštvo in odraščanje gledajo z nekakšno blagostjo in razumevanjem do vseh vpletenih in sebe vidijo kot zmagovalce v zgodbi. Ta izkušnja me je še enkrat spomnila na eno od osnovnih načel socialne pedagogike, ki je dodajanje moči ranljivim.

Upam, da diplomsko delo daje možnost globljega vpogleda v doživljanje mladih in da bo prispevalo k razumevanju njihovega položaja v današnji družbi. Po eni strani diplomska naloga ni prinesla nobenega nepričakovanega odkritja, saj nam je zelo jasno, da imajo mladi, ki so deležni zunajdružinske oskrbe, enake potrebe kot vsi ostali mladi. Jaz danes, s 25 leti, še nisem neodvisna od podpore staršev, pa naj gre za emocionalno ali finančno podporo. Moji sovrstniki, ki so bili deležni zunajdružinske vzgoje, pa tega privilegija nimajo, saj so od 18. leta starosti prepuščeni sami sebi, na milost in nemilost vseh izzivov, ki jih pred nas postavlja odraščanje.

Še enkrat bi se vrnila k ideji mladinskih stanovanj in podobnih oblik socialne podpore za mlade, ki so v Sloveniji delno strokovno uveljavljene, ampak sistemsko neurejene, posledično finančno nepodprte, kar onemogoča njihov razvoj. Tukaj in tam slišimo za razvoj projektov, povezanih z to temo, čeprav gibanja, ki bi se borilo za pravice mladih, ki zapuščajo zunajdružinsko vzgojo, ni. Diplomska naloga je pokazala, da so mladi po odhodu iz oskrbe v zelo ranljivem položaju ter da nekaterim izmed njih grozi brezdomstvo. Danes si ne smemo dovoliti ignoriranja takih primerov, saj je naša dolžnost poskrbeti za varen prehod naših otrok v samostojno življenje. Kot socialni pedagogi, ki se zavedamo te problematike, se zato moramo združiti in vplivati na sistemsko ureditev tega področja.

4 LITERATURA

Being Young in Europe Today (2015). Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Dekleva, B., Kozar, M., Razpotnik, Š. (2012). Evalvacija programa nastanitvene podpore društva Kralji ulice po prvih štirih letih delovanja. *Socialna pedagogika* 16(2), str. 95–132.

Dekleva, B. (2014). *Izvendružinska vzgoja in brezdomstvo*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta, tiskopis.

Dekleva, B., Razpotnik, Š., (2007). *Na cesti- brezdomci o sebi in drugi o njih*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Gaetz, S., O'Grady, B., Buccieri, K., Karabanow, J., Marsolais, a. (2013). Youth Homelessness in Canada, Implications for Policy and Practice. Toronto: Canadian Homelessness Research Network Press.

Hočvar Frantar, A. (2013) Problematika bivalnih enot z nacionalnega vidika. V B. Dekleva (ur.), *Pot do trajne in varne nastanitve za stanovanjsko izključene*. Ljubljana: Društvo Kralji ulice, str. 84–86.

Krizni centri za mlade in otroke. Pridobljeno z svetovnega spleta 10. 8. 2015. z:

www.mdds.si/si/delovna_podrocja/sociala/izvajalci/kcm/

Javni stanovanjski sklad mestne občine Ljubljana. Pridobljeno z svetovnega spleta 10. 8. 2015. z:

www.jssmol.si/dodeljevanje-stanovanj-za-upravicence/

Johnson, G., Natalier, K., Mendes, P., Liddiard, M., Th oresen, S., Hollows, A. and Bailey, N. (2010) *Pathways from Out of Home Care*. Australian Housing and Urban Research Institute *Research & Policy Bulletin*, 131.

Kuhar, M. in Razpotnik, Š., (2011). Okviri in izzivi mladinskega dela v Sloveniji. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Leskošek, V., (1999). Stanovanje kot pomemben prispevek k samostojnosti mladih. V: Mandič, S., *Pravica do stanovanja: brezdomstvo in druga stanovanjska tveganja ranljivih skupin*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.

Mayock, P., Murphy, A. in Parker, S. (2014). *Young People, Homelessness and Housing Exclusion*. Dublin: Focused Ireland.

Mržek, T. (2009). *Mladinska stanovanja: opis poodpustnih oblik bivanja in pogled nanje skozi oči mladostnikov ter vzgojiteljev*. Diplomsko delo, Ljubljana, Univerza v Ljubljani: Pedagoška fakulteta.

On my own: The accommodation needs of young people leaving care in England (2014). Pridobljeno z svetovnega spleta 21. 6. 2014.: www.bernardos.org.uk/on_my_own_report_final.pdf

Radić Bursać, S. in Ježid Borić, J. (2013). "Končno svobodni?" – Perspektive mladih o samostojnem življenju po odhodu iz mladinskega doma. *Socialna pedagogika*, 17(3–4), str. 247–270.

Randall, G. In Brown, S. (1999). Prevention is better than cure. London: Crisis.

Razpotnik, Š., in Dekleva, B., (2009). *Brezdomstvo, zdravje in dostopnost zdravstvenih storitev*. Ljubljana: Ministrstvo za zdravje.

Razpotnik Š. (2007). Delovno mesto – ulica. V B. Dekleva, J. Rapuš Pavel, D. Zorc Maver (ur.), *Prehodi v svet dela- izbira ali nuja?* Ljubljana: Pedagoška fakulteta, s. 124–157.

Razpotnik Š. (2010). *Strokovna izhodišča (koncept) treh programov nastanitvene podpore za brezdomne*. Pridobljeno z svetovnega spleta dne 8. 8. 2015. z: www.kraljiulice.org/kaj-delamo/nastanitev/koncept

Stein, M., (2006). Research review: young people leaving care, *Child and Family Social Work*, 11 (3) str. 273–279.

Ule, M. (2000). Mladi v družbi novih tveganja in negotovosti. V: Ule, M., Renner, T., Čeplak Mencin, M., Tivadar, B. (ur.), *Socialna ranljivost mladih*. Maribor: Aristej.

Ule, M. (2008). Odraščanje socialno prikrajšanih mladih. *Socialna pedagogika*, 12(1) str. 19–38.

Wade, J., Dixon, J. (2006) 'Making a home, finding a job: Investigating early housing and employment outcomes for young people leaving care.' *Child and Family Social Work*, vol. 11, 3, s. 199–208.

Zalokar, L. (2013). *Evalvacija institucionalnega obravnavanja mladinske odklonskosti- primer Vzgojnega zavoda Planina*. Doktorska dizertacija, Ljubljana, Univerza v Ljubljani: Pedagoška fakulteta.

Zupanc, T. (2009). *Prehod mladih iz izvendružinskih oblik skrbi v samostojno življenje*. Diplomsko delo, Ljubljana, Univerza v Ljubljani: Fakulteta za socialno delo.